

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

Сімейне оточення як чинник ціннісно-смислової сфери особистості

Здобувача (ки) 2 курсу КП-242 групи
Спеціальності 053 Психологія
Освітньо-професійна програма
Клінічна психологія
Поліни БУЦКІХ
(прізвище та ініціали)

Керівники

Наталія ЗАВ'ЯЗКІНА, д.психол.н., проф.,
Світлана ПОЛШКОВА, д.мед.н.
(прізвище та ініціали, вчене звання, науковий ступінь)

Робота рекомендована до захисту
рішенням кафедри клінічної психології та кафедри соціальної психології

Протокол №11 від «22» червня 2026р. _____

Зав. кафедри клінічної психології _____ д.психол.н., с.н.с., Лисенко І.П.

підпис
батькові)

(наукова ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по

Зав. кафедри соціальної психології _____ к.психол.н., доц., Трофімова Д.О.

підпис
батькові)

(наукова ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по

Київ—2026

АНОТАЦІЯ

У дипломній роботі досліджено сімейне оточення як чинник ціннісно-смислової сфери особистості, зокрема проаналізовано особливості батьківського виховання, дитячого досвіду та міжпоколінні відмінності.

Теоретичний розділ присвячено аналізу наукових підходів до розуміння сімейного оточення як первинного середовища соціалізації та ключового чинника становлення цінностей, життєвих смислів і поведінкових стратегій особистості. Розглянуто вітчизняні та зарубіжні дослідження, що підтверджують значущість стилю виховання, сімейного клімату, міжпоколінної передачі цінностей та характеру внутрішньосімейних взаємин у формуванні ціннісно-смислової сфери особистості.

В емпіричному розділі подано результати комплексного дослідження сімейного оточення, ціннісних орієнтацій та особливостей життєвого досвіду респондентів.

Результати дослідження підтверджують, що сімейне оточення є вагомим чинником формування ціннісно-смислової сфери особистості та впливає на становлення її життєвих орієнтацій, смислів і моделей міжособистісної взаємодії.

Ключові слова: сімейне оточення, ціннісно-смислова сфера, особистість, ціннісні орієнтації, стилі виховання, міжпоколінні відмінності.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ОТОЧЕННЯ НА ЦІННІСНО-СМИСЛОВУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ.....	10
1.1. Поняття ціннісно-сміслової сфери особистості у психології.....	10
1.2. Сімейне оточення як психологічний чинник розвитку особистості.....	13
1.3. Особливості формування цінностей особистості в сімейному середовищі.....	17
1.4. Аналіз сучасних психологічних досліджень впливу сім'ї на ціннісно-сміслову сферу особистості.....	20
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	28
2.1. Організація та етапи емпіричного дослідження.....	28
2.2. Характеристика вибірки дослідження.....	32
2.3. Психодіагностичні методики дослідження.....	39
Висновки до розділу 2.....	50
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ОТОЧЕННЯ НА ЦІННІСНО-СМИСЛОВУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ.....	52
3.1. Аналіз результатів дослідження особливостей сімейного середовища та дитячого досвіду респондентів.....	52
3.2. Дослідження взаємозв'язку між сімейним середовищем, міжособистісними відносинами та ціннісними орієнтаціями особистості.....	64
3.3. Порівняльний аналіз результатів між представниками різних поколінь та інтерпретація отриманих даних.....	69

3.4. Практичні рекомендації щодо гармонізації сімейного середовища для розвитку ціннісно-смислової сфери особистості.....	75
Висновки до розділу 3.....	82
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ.....	95

ВСТУП

У сучасному суспільстві особливого значення набуває проблема формування ціннісно-смислової сфери особистості. Адже, визначає життєві орієнтири людини, її ставлення до світу, інших людей та до самої себе, а також впливає на вибір життєвих цілей, поведінкових стратегій і способів самореалізації. Одним із найважливіших соціально-психологічних чинників формування цінностей та життєвих смислів є сімейне оточення, яке виступає первинним середовищем соціалізації особистості [1].

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в сім'ї відбувається засвоєння базових норм, моральних принципів, життєвих установок і моделей поведінки. Через систему сімейних взаємин, стиль виховання, емоційний клімат та особливості комунікації батьків з дітьми формуються основні ціннісні орієнтації особистості. У процесі взаємодії з членами сім'ї дитина засвоює соціальні норми, формує уявлення про добро і зло, відповідальність, справедливість, працю, міжособистісні відносини. Таким чином, сімейне середовище виступає важливим чинником розвитку ціннісно-смислової сфери особистості.

У сучасних умовах соціальних змін, трансформації сімейних відносин, зростання інформаційного впливу та зміни традиційних цінностей проблема формування життєвих смислів і ціннісних орієнтацій набуває особливої актуальності. Порушення гармонійного сімейного середовища, конфлікти між батьками, нестабільність сімейних стосунків або недостатня емоційна підтримка можуть негативно впливати на розвиток особистості та її систему цінностей [4].

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених, присвячені проблемам розвитку особистості, формування цінностей та впливу сімейного середовища. Значний внесок у дослідження ціннісно-смислової сфери особистості зробили такі зарубіжні науковці, як В. Франкл, Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, М. Рокіч,

Ш. Шварц, М. Стігер, Р. Баумейстер, П. Вонг, К. Шелдон, які досліджували природу цінностей, мотивації, життєвого сенсу та психологічного благополуччя людини [7]. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити С. Максименка, Т. Титаренко, Н. Чепелєву, І. Бежа, Т. Антоненко, О. Москаленко, О. Власову, І. Горбаль, Т. Данильченко, Н. Каргіну, А. Курову, О. Лукасевич, Т. Скрипаченко, які розглядали ціннісні орієнтації як важливий чинник розвитку особистості, її самосвідомості та життєвого самовизначення [15].

Особливу увагу сучасна психологія приділяє вивченню суб'єктивного благополуччя як компоненту ціннісно-сміслової сфери. Центральними дослідниками цього напрямку є М. Селігман, М. Аргайл, Н. Бредбурн, Е. Дінер, А. Кемпбелл, П. Конверс, К. Ріфф, які вивчали зв'язок цінностей і життєвих смислів із задоволеністю життям, щастям та психологічним благополуччям [12]. У вітчизняній психології питання суб'єктивного благополуччя та життєвих смислів розглядалося у працях Т. Титаренко та інших українських дослідників [7].

Об'єкт дослідження: ціннісно-сміслова сфера особистості.

Предмет дослідження: вплив сімейного оточення на формування ціннісно-сміслової сфери та суб'єктивного благополуччя особистості.

Мета дослідження: вивчити особливості впливу сімейного оточення та ціннісних орієнтацій на формування ціннісно-сміслової сфери та суб'єктивного благополуччя особистості.

Завдання дослідження:

1. Вивчити теоретичні підходи до дослідження ціннісно-сміслової сфери та ціннісних орієнтацій особистості.
2. Проаналізувати особливості сімейного оточення як психологічного чинника розвитку особистості.
3. Розглянути суб'єктивне благополуччя як компонент ціннісно-сміслової сфери.
4. Дослідити взаємозв'язок характеристик сімейного середовища, ціннісних орієнтацій та суб'єктивного благополуччя особистості.

5. Узагальнити результати емпіричного дослідження та сформулювати практичні рекомендації.

Методи дослідження:

1. Теоретичні методи: аналіз, узагальнення та систематизація наукової літератури з проблеми дослідження;
2. Емпіричні: авторська анкета, методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, «Шкала сімейного оточення» Р. Х. Мус (в адаптації Угрин О.Г.), «Тест профілю відносин» (Relationship Profile Test) Р. Борнштейна, «Біографічний опитувальник» (BIV) Боттхера, Ягера та Лішера, «Міжнародний опитувальник несприятливого дитячого досвіду» (ACE-IQ) ВООЗ.
3. Статистичні: методи описової статистики, кореляційний та порівняльний аналіз результатів дослідження.

Характеристика вибірки дослідження: у дослідженні взяли участь 80 представник двох різних поколінь, що дозволило порівняти вплив стилів виховання в різних соціально-культурних контекстах, у яких сформувалися.

1) Покоління Міленіалів (Millennials)

Вибірка складається з 40 осіб, народжених між 1981 і 1996 роками. Це покоління сформувалося під час трансформаційних процесів на пострадянському просторі, економічної нестабільності та відсутності легкого доступу до психологічних знань.

2) Покоління Зумерів (Generation Z)

Вибірка складається з 40 респондентів, народжених між 1997 і 2012 роками. Це покоління виросло в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, глобалізації, активної популяризації психологічних знань, концепції свідомого, спільного та емоційно чутливого батьківства, а також початку воєнних дій в Україні.

Дослідницькі питання:

1. Яким чином соціальні зміни та трансформація сучасних сімейних відносин впливають на особливості формування цінностей і життєвих смислів у представників різних вікових груп?

2. Яким чином особливості сімейного оточення впливають на формування ціннісно-сміслової сфери особистості?

3. Чи існують відмінності у структурі ціннісних орієнтацій між представниками різних поколінь?

4. Яким чином несприятливий дитячий досвід впливає на формування ціннісно-сміслової сфери особистості та її життєвих установок?

5. Чи пояснюють особливості сімейного оточення та батьківських стосунків відмінності у цінностях між поколіннями?

Теоретична значущість роботи полягає у поглибленні наукових уявлень про роль сімейного оточення та ціннісних орієнтацій у формуванні ціннісно-сміслової сфери та суб'єктивного благополуччя особистості, а також у систематизації теоретичних підходів до вивчення взаємозв'язку сімейних взаємин, цінностей і психологічного благополуччя.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у практиці психологічного консультування, діяльності сімейних психологів, практичних психологів у закладах освіти, а також у розробці рекомендацій щодо створення сприятливого сімейного середовища для гармонійного розвитку особистості та підтримки її суб'єктивного благополуччя.

Апробація результатів дослідження: основні положення дослідження було представлено на Всеукраїнській науково-практичній конференції ««Коли закінчилась війна: сучасний погляд та переосмислення» (Київ, 2026). За матеріалами конференції опубліковано тези доповіді «Особливості ціннісно-сміслової сфери особистості залежно від сімейного оточення» у фаховому періодичному виданні «Київський журнал сучасної психології та психотерапії» (спеціальний випуск).

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота написана на 95 сторінках основного тексту та містить у собі 25 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ОТОЧЕННЯ НА ЦІННІСНО-СМИСЛОВУ СФЕРУ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Поняття ціннісно-сміслової сфери особистості у психології

Ціннісно-сміслова сфера особистості є одним із ключових елементів внутрішнього світу людини. Ціннісно-сміслова сфера пов'язана з тим, що людина вважає важливим у житті, як розуміє свої цілі, переконання та життєві орієнтири. Через систему цінностей і смислів особистість визначає власну життєву позицію, обирає способи поведінки та формує ставлення до інших людей і до світу загалом. У сучасній психології ціннісно-сміслова сфера розглядається як складна система внутрішніх переконань, життєвих цілей, ідеалів та смислів, які регулюють діяльність людини, визначають її життєві пріоритети і впливають на процес самореалізації [10].

У психологічній науці поняття ціннісно-сміслової сфери тісно пов'язане з такими категоріями, як «цінності», «смисли» та «ціннісні орієнтації». Ці поняття взаємопов'язані, але мають певні відмінності. Поняття «цінності» використовується для позначення того, що людина вважає важливим, значущим або бажаним у своєму житті. Цінності виступають своєрідними орієнтирами, які визначають життєві пріоритети особистості та впливають на її поведінку. Цінності формуються під впливом культури, соціального середовища, виховання, а також індивідуального досвіду людини. Цінності можуть бути пов'язані з різними сферами життя: сім'єю, працею, освітою, духовним розвитком, взаєминами з іншими людьми. У цьому сенсі виконують регулятивну функцію, адже допомагають людині приймати рішення та визначати власну життєву позицію [3].

Суттєвим аспектом дослідження ціннісно-сміслової сфери є поняття смислу. У психології смисл розглядається як внутрішнє значення, яке людина надає подіям, явищам або власним діям. Смисл пов'язаний із тим, як людина інтерпретує свій життєвий досвід і яким чином усвідомлює мету власного

життя. Пошук смислу є важливою складовою особистісного розвитку, оскільки завдяки смислового усвідомленню людина здатна визначити напрям свого життя, поставити цілі та реалізувати власний потенціал. Дослідники зазначають, що смисли відіграють важливу роль у процесах саморегуляції, адаптації до складних життєвих умов та формування життєвих стратегій [1].

Поняття «ціннісні орієнтації» характеризує систему цінностей, яка визначає спрямованість поведінки людини. Ціннісні орієнтації формуються у процесі соціалізації та відображають те, які цінності людина ставить на перше місце. Цінності допомагають особистості орієнтуватися в соціальному середовищі та визначати власні життєві цілі. Так, через систему ціннісних орієнтацій людина обирає способи діяльності, визначає свої життєві пріоритети та формує ставлення до різних життєвих ситуацій. У наукових дослідженнях підкреслюється, що ціннісні орієнтації виступають важливим елементом становлення особистості та суттєво впливають на її поведінку і життєвий вибір [4].

У психологічній науці ціннісно-смилова сфера розглядається як складна структура, що включає різні взаємопов'язані компоненти. До її структури зазвичай відносять систему цінностей, життєві смисли, мотиваційні установки, життєві цілі та переконання людини. Ці компоненти утворюють цілісну систему, яка визначає внутрішню спрямованість особистості та її життєву активність. Важливою характеристикою ціннісно-смилової сфери є її динамічність. Упродовж життя людини її цінності та смисли можуть змінюватися під впливом життєвого досвіду, соціальних умов, освіти та міжособистісних взаємин.

Таким чином, ціннісно-смилова сфера постійно розвивається і трансформується разом із розвитком особистості [12].

Однією з важливих функцій ціннісно-смилової сфери є регуляція поведінки людини. Тобто, через систему цінностей і смислів людина визначає, які дії є правильними або бажаними, а які – неприйнятними. Цінності формують основу моральних переконань та впливають на процес прийняття

рішень. Завдяки цьому людина може узгоджувати власні потреби з вимогами суспільства та соціальними нормами. У психологічних дослідженнях підкреслюється, що ціннісно-смилова сфера виконує системоутворювальну роль у структурі особистості, оскільки забезпечує узгодженість різних психічних процесів і формує загальну спрямованість діяльності людини [2].

Ціннісно-смилова сфера також відіграє важливу роль у процесі формування особистісної ідентичності. Через систему цінностей людина визначає своє місце у світі, формує уявлення про себе та про власне майбутнє. Життєві смисли допомагають людині усвідомити свої життєві цілі та визначити напрям подальшого розвитку. У цьому контексті ціннісно-смилова сфера виступає основою життєвого самовизначення, оскільки допомагає людині будувати життєву стратегію та планувати майбутнє [1].

У психології існує кілька наукових підходів до вивчення ціннісно-смилової сфери особистості. Один із них – гуманістичний підхід, представлений працями А. Маслоу та К. Роджерса. У межах цього підходу цінності розглядаються як важливий елемент особистісного розвитку та самореалізації. Згідно з гуманістичною психологією, людина прагне до саморозвитку та реалізації власного потенціалу, а система цінностей допомагає визначити напрям цього розвитку [36; 40].

Іншим важливим напрямом є екзистенційний підхід, у якому центральне місце займає проблема пошуку смислу життя. Представники цього підходу підкреслюють, що людина прагне знайти смисл свого існування і через смислове усвідомлення власного життя здатна долати труднощі та досягати особистісного зростання. У цьому контексті смисл життя виступає важливим психологічним ресурсом, який допомагає людині адаптуватися до складних життєвих умов та знаходити внутрішню опору [6].

Також важливим є аксіологічний підхід, який розглядає цінності як основу формування особистості. У межах цього підходу цінності визначаються як центральний компонент структури особистості, що впливає на її поведінку, мотивацію та життєві установки. Так, через систему цінностей

людина формує власну життєву позицію і визначає пріоритети у різних сферах діяльності [14].

Сучасні психологічні дослідження також розглядають ціннісно-смыслову сферу як важливий ресурс психологічної стійкості людини. Узгодженість життєвих цілей із власними цінностями сприяє підвищенню рівня задоволеності життям, психологічному благополуччю та емоційній стабільності. Дослідники підкреслюють, що сформована система цінностей допомагає людині ефективно адаптуватися до соціальних змін, долати життєві труднощі та зберігати внутрішню цілісність [8].

Таким чином, ціннісно-смыслова сфера є важливим компонентом структури особистості, який визначає життєві орієнтири людини, її мотивацію та поведінку.

1.2. Сімейне оточення як психологічний чинник розвитку особистості

Сім'я є одним із найважливіших соціальних інститутів, у межах якого відбувається первинна соціалізація людини. В родині дитина вперше знайомиться з соціальними нормами, правилами поведінки, системою цінностей та способами взаємодії з іншими людьми. Сімейне оточення створює основу для формування особистості, адже впливає на розвиток емоційної сфери, самооцінки, життєвих орієнтацій і поведінкових моделей. Дослідники зазначають, що сім'я є первинним соціальним середовищем, у якому формується ставлення людини до себе, до інших людей і до світу загалом [20]. Тому особливості сімейних взаємин, стиль виховання та психологічний клімат у родині можуть значною мірою визначати напрям розвитку особистості.

Поняття сімейного середовища у психології використовується для опису системи взаємодій, умов та відносин, які формуються між членами родини. Сімейне середовище включає емоційні, комунікативні та ціннісні аспекти сімейного життя. Середовище формується під впливом багатьох чинників,

зокрема сімейних традицій, стилю виховання, особистісних особливостей батьків, соціально-економічних умов та культурного контексту. У межах сімейного середовища дитина засвоює перші моделі поведінки, норми взаємодії та моральні принципи, які згодом впливають на її подальше життя [15]. Таким чином, сімейне середовище виступає своєрідною мікросистемою, у якій формується особистість та її життєві орієнтації.

Важливим компонентом сімейного середовища є структура сімейних взаємин. Ця структура охоплює систему взаємодії між усіма членами родини, включаючи відносини між батьками, між батьками і дітьми, а також між братами і сестрами. Кожен із цих типів взаємин має власні особливості та відіграє певну роль у формуванні особистості. Наприклад, взаємини між батьками створюють емоційну атмосферу в родині та виступають прикладом для наслідування дітьми. Якщо взаємини між дорослими ґрунтуються на взаємній повазі, підтримці та довірі, то дитина засвоює подібну модель поведінки. У разі конфліктних або напружених взаємин у родині у дітей можуть формуватися негативні емоційні переживання, що впливають на їхню самооцінку та соціальну адаптацію.

Не менш важливими є взаємини між батьками та дітьми. Взаємини визначають характер виховного впливу та формують емоційний зв'язок між членами родини. Позитивні батьківсько-дитячі взаємини характеризуються підтримкою, увагою, відкритим спілкуванням і довірою. У таких умовах дитина відчуває себе захищеною, що сприяє розвитку впевненості у собі та формуванню позитивної самооцінки. Натомість недостатність емоційної підтримки або надмірна жорсткість у вихованні можуть призводити до виникнення внутрішніх конфліктів, тривожності та труднощів у соціальній взаємодії.

У структурі сімейних взаємин важливе місце посідає комунікація між членами родини. Спілкування в сім'ї виступає основним механізмом передачі досвіду, знань, цінностей і соціальних норм. Так, через спілкування батьки передають дітям уявлення про правильну та неправильну поведінку,

формують моральні орієнтири та допомагають усвідомити власні можливості. Дослідники підкреслюють, що ефективна сімейна комунікація сприяє формуванню емоційної близькості між членами родини та створює умови для гармонійного розвитку особистості [13].

Одним із важливих аспектів сімейного середовища є стилі сімейного виховання. Під стилем виховання розуміють систему методів, способів і форм взаємодії батьків із дитиною, які визначають характер виховного впливу. Стиль виховання відображає ставлення батьків до дитини, рівень контролю за її поведінкою та ступінь емоційної підтримки. У психології найчастіше виділяють кілька основних стилів сімейного виховання: авторитарний, демократичний та ліберальний.

Авторитарний стиль виховання характеризується високим рівнем контролю з боку батьків та низьким рівнем емоційної підтримки. У таких сім'ях батьки встановлюють чіткі правила і вимагають безумовного їх виконання. Діти, як правило, мають обмежені можливості для прояву самостійності та ініціативи. Такий стиль виховання може сприяти формуванню дисципліни, проте часто призводить до розвитку тривожності, невпевненості у собі та залежності від думки дорослих.

Демократичний стиль виховання передбачає поєднання вимогливості та підтримки. Батьки у таких сім'ях встановлюють певні правила, але враховують думку дитини, підтримують її ініціативу та заохочують самостійність. Дослідження показують, що демократичний стиль виховання найбільш сприятливо впливає на розвиток особистості, оскільки сприяє формуванню відповідальності, впевненості у собі та здатності до самостійного прийняття рішень [3].

Ліберальний стиль виховання характеризується мінімальним контролем з боку батьків та високим рівнем свободи для дитини. У таких сім'ях батьки рідко встановлюють чіткі правила і надають дітям можливість самостійно визначати власну поведінку. З одного боку, це може сприяти розвитку

творчості та самостійності, але з іншого – іноді призводить до недостатньої сформованості відповідальності та труднощів у дотриманні соціальних норм.

Окрім стилю виховання, важливим чинником розвитку особистості є психологічний клімат сім'ї. Психологічний клімат визначається як сукупність емоційних взаємин між членами родини, які створюють загальну атмосферу сімейного життя. Клімат формується під впливом взаємної підтримки, рівня довіри, характеру спілкування та способів вирішення конфліктів у сім'ї. Позитивний психологічний клімат характеризується взаємною повагою, відкритістю у спілкуванні, підтримкою та відчуттям безпеки. У таких умовах члени родини відчують емоційний комфорт, що сприяє гармонійному розвитку особистості.

Натомість негативний психологічний клімат проявляється у частих конфліктах, напруженості у взаєминах, відсутності взаєморозуміння та емоційної підтримки. Така атмосфера може призводити до формування у дітей почуття невпевненості, тривожності та емоційної нестабільності. Психологічний клімат сім'ї розглядається як стійкий емоційний настрій, який формується в результаті взаємин між членами родини і визначає характер їхнього спілкування та взаємодії [5].

Сприятливий психологічний клімат у сім'ї має важливе значення для формування позитивної «Я-концепції» особистості. Коли дитина відчуває підтримку та прийняття з боку близьких людей, у неї формується відчуття власної цінності та впевненості у своїх можливостях. Це сприяє розвитку адекватної самооцінки, емоційної стабільності та соціальної активності. У свою чергу, несприятлива атмосфера у сім'ї може негативно впливати на процес становлення особистості та створювати передумови для виникнення психологічних труднощів у майбутньому [7].

Таким чином, сімейне оточення виступає важливим психологічним чинником розвитку особистості. В межах сімейного середовища формуються основні моделі поведінки, життєві орієнтації та цінності людини. Структура сімейних взаємин, стиль виховання та психологічний клімат родини

визначають характер соціалізації особистості та впливають на її емоційний, соціальний і моральний розвиток. Сприятливе сімейне середовище створює умови для гармонійного формування особистості, тоді як конфліктні або нестабільні сімейні відносини можуть ускладнювати цей процес.

Отже, дослідження впливу сімейного оточення на розвиток особистості має важливе значення для сучасної психологічної науки.

1.3. Особливості формування цінностей особистості в сімейному середовищі

Формування цінностей особистості є складним і тривалим процесом, який починається з раннього дитинства і продовжується протягом усього життя. Одним із найважливіших середовищ, у якому закладаються основи ціннісної системи людини, є сім'я. В родині дитина отримує перший життєвий досвід, засвоює соціальні норми, моральні принципи та способи взаємодії з іншими людьми. Сімейне оточення створює умови, у яких формується уявлення про добро і зло, відповідальність, взаємодопомогу, повагу до інших та інші важливі моральні орієнтири. У психологічних дослідженнях підкреслюється, що сім'я виступає первинним соціальним середовищем, де закладається основа моральних і духовних цінностей особистості, що в подальшому впливають на її поведінку та життєвий вибір [9].

У процесі формування цінностей важливу роль відіграють батьки, адже є першими значущими дорослими у житті дитини. Через взаємодію з батьками дитина засвоює норми поведінки, соціальні ролі та життєві орієнтири. Батьки формують у дитини уявлення про життєві смисли, тобто про те, що є важливим і значущим у житті. Життєві смисли допомагають людині зрозуміти власні цілі, визначити напрям розвитку та сформувати особисту систему цінностей. Дослідники зазначають, що якість взаємин між батьками і дітьми суттєво впливає на ефективність передачі життєвих цінностей, оскільки довіра, емоційна підтримка та повага до особистості дитини сприяють більш глибокому засвоєнню цих цінностей [21].

Роль батьків у формуванні життєвих смислів проявляється насамперед через їхню поведінку, ставлення до праці, взаємин з іншими людьми та життєві установки. Дитина спостерігає за діями дорослих і поступово переймає ті моделі поведінки, які бачить у сімейному середовищі.

Таким чином, батьки виступають прикладом для наслідування. Якщо батьки демонструють відповідальність, взаємоповагу, чесність та підтримку, то ці якості поступово формуються і у дітей. Навпаки, конфліктна атмосфера або відсутність уваги до потреб дитини можуть негативно впливати на формування її ціннісних орієнтацій.

Формування життєвих смислів також відбувається через сімейні традиції, спільні заняття та обговорення важливих життєвих питань. Наприклад, спільне проведення часу, обговорення сімейних подій або участь у сімейних традиціях допомагають дитині усвідомити значення взаємної підтримки, відповідальності та поваги до близьких людей. Такі практики створюють умови для передачі моральних та культурних цінностей від старшого покоління до молодшого.

Одним із важливих аспектів формування цінностей у сім'ї є механізми їх трансляції. У психології під трансляцією цінностей розуміють процес передачі моральних норм, переконань та життєвих орієнтирів від батьків до дітей. Цей процес може відбуватися як свідомо, так і несвідомо. Свідомо передача цінностей проявляється у виховних бесідах, поясненнях правил поведінки, заохоченні певних дій або осудженні небажаної поведінки. Несвідомо передача цінностей відбувається через щоденні приклади поведінки, ставлення до різних життєвих ситуацій та емоційну атмосферу в сім'ї.

Наукові дослідження показують, що цінності часто передаються між поколіннями через механізм соціалізації, коли діти поступово засвоюють погляди та переконання своїх батьків. У багатьох випадках спостерігається подібність між системою цінностей батьків і дітей, що свідчить про значний вплив сімейного середовища на формування життєвих орієнтацій [47]. Проте

цей процес не є повністю одностороннім, оскільки на формування цінностей також впливають інші соціальні фактори, зокрема освітнє середовище, культура, засоби масової інформації та взаємини з однолітками.

Серед основних механізмів передачі сімейних цінностей можна виділити наслідування, ідентифікацію, емоційне підкріплення та комунікацію. Наслідування полягає в тому, що дитина копіює поведінку батьків, намагаючись діяти так само. Ідентифікація проявляється у прагненні дитини бути схожою на значущу для неї людину, найчастіше на одного з батьків. Через цей механізм дитина засвоює систему цінностей, яка притаманна дорослим.

Емоційне підкріплення також відіграє важливу роль у передачі цінностей. Коли батьки схвалюють певну поведінку дитини або підтримують її досягнення, це сприяє закріпленню відповідних цінностей. Наприклад, якщо батьки позитивно оцінюють прояви доброзичливості, відповідальності або взаємодопомоги, дитина поступово починає сприймати ці якості як важливі та значущі. Комунікація в сім'ї допомагає пояснити значення певних норм та правил, що сприяє усвідомленому формуванню ціннісних орієнтацій.

Важливим чинником формування цінностей є також характер сімейних взаємин. Атмосфера довіри, підтримки та взаємоповаги сприяє гармонійному розвитку особистості та формуванню позитивної системи цінностей. У таких умовах дитина відчуває емоційну безпеку і має можливість відкрито висловлювати свої думки та почуття. Це сприяє розвитку відповідальності, самостійності та здатності до прийняття рішень.

Натомість конфліктні або напружені взаємини у сім'ї можуть негативно впливати на формування ціннісної системи особистості. Часті конфлікти між батьками, відсутність взаєморозуміння або надмірна жорсткість у вихованні можуть призводити до формування у дітей почуття тривожності, невпевненості у собі та негативного ставлення до соціальних норм. У таких умовах дитині складніше сформувати стабільну систему життєвих орієнтацій.

Особливу роль у формуванні цінностей відіграє емоційний зв'язок між батьками та дітьми. Дослідження показують, що міцні та довірливі взаємини сприяють більш ефективній передачі цінностей між поколіннями. Коли дитина відчуває підтримку та прийняття з боку батьків, більш схильна переймати їхні погляди та життєві принципи [11]. У таких умовах сім'я виступає важливим джерелом моральних орієнтирів і життєвих смислів.

Важливо також враховувати, що формування цінностей є динамічним процесом. У різні періоди життя людини певні цінності можуть змінюватися або переосмислюватися. Наприклад, у підлітковому віці зростає вплив однолітків і соціального середовища, що може призводити до перегляду деяких сімейних установок. Проте основні моральні орієнтири, які були сформовані в сім'ї в ранньому дитинстві, зазвичай зберігають значний вплив на подальший розвиток особистості.

Таким чином, сімейне середовище відіграє ключову роль у формуванні системи цінностей особистості. Через взаємодію з батьками, спільну діяльність, комунікацію та сімейні традиції дитина засвоює основні життєві орієнтири та моральні принципи. Батьки виступають важливими носіями життєвих смислів і передають їх дітям через власну поведінку, ставлення до життя та емоційну підтримку. Механізми наслідування, ідентифікації, комунікації та емоційного підкріплення забезпечують передачу сімейних цінностей між поколіннями. Характер сімейних взаємин і психологічний клімат родини можуть посилювати або послаблювати цей процес, тому сім'я залишається одним із найважливіших факторів формування ціннісно-смыслової сфери особистості.

1.4. Аналіз сучасних психологічних досліджень впливу сім'ї на ціннісно-смыслову сферу особистості

Проблема впливу сім'ї на формування ціннісно-смыслової сфери особистості є однією з ключових у сучасній психології розвитку та соціальної психології. Багато сучасних досліджень доводять, що сімейне середовище

виступає первинним джерелом формування життєвих цінностей, моральних орієнтирів і життєвих смислів людини. У сім'ї відбувається первинна соціалізація, у процесі якої дитина засвоює основні норми поведінки, моделі взаємодії та систему уявлень про те, що є важливим у житті. Тому аналіз сучасних психологічних досліджень дозволяє глибше зрозуміти механізми впливу сімейного середовища на становлення ціннісно-смислової сфери особистості.

У вітчизняній психологічній науці значна увага приділяється дослідженню ціннісних орієнтацій молоді та факторів, що впливають на їх формування. Одним із таких досліджень є робота Ю. Бабенко, у якій аналізуються ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Авторка дослідила життєві пріоритети молодих людей та чинники, які впливають на формування їхніх життєвих цілей. Результати показали, що одним із найбільш значущих факторів формування цінностей молоді є сімейне середовище. Молоді люди зазначають, що сім'я, батьківська підтримка та сімейні традиції відіграють важливу роль у визначенні їхніх життєвих пріоритетів і планів на майбутнє [16].

Подібні результати були отримані у дослідженні О. Кияшко, присвяченому вивченню ціннісних орієнтацій сучасних підлітків. У межах емпіричного дослідження було проаналізовано структуру ціннісних орієнтацій підлітків та визначено фактори, що впливають на їх формування. Авторка встановила, що сім'я виступає одним із головних інститутів соціалізації, через який підлітки засвоюють базові життєві цінності. Так, в сімейному середовищі формується уявлення про важливість міжособистісних відносин, відповідальності, підтримки та взаємодопомоги [18].

У психологічній науці значну увагу приділено також вивченню ролі сімейних цінностей у формуванні духовності та особистісних смислів дитини. Так, у роботі Ю. В. Подкопаєвої (2019) проаналізовано вплив сім'ї та сімейних цінностей на процес формування духовності особистості дитини. Авторка підкреслює, що сімейні цінності – цінності, які передаються від батьків до

дітей через повсякденне життя, виховання та сімейні традиції – відіграють важливу роль у становленні духовного початку в особистості [17]. Це стосується загального уявлення про значущість життєвих смислів, моральних ідеалів і відповідальності за власні вчинки. Подкопаєва вказує, що сімейні цінності сприяють формуванню у дитини внутрішньої опори, яка згодом визначає життєві орієнтири та характер соціальної взаємодії [11].

У своїй подальшій науковій діяльності Подкопаєва також розглядала психологічні механізми формування уявлень про духовний ідеал у дітей, де сімейне виховання виступає як один із центральних чинників. У цій роботі підкреслюється, що наслідування батьківських моделей поведінки, ціннісних орієнтацій та моральних уявлень формується ще в ранньому дитинстві і надалі виступає фундаментом для розвитку усвідомлених життєвих смислів у юнацькому та дорослому віці. Це підтверджує думку про те, що сім'я є основним осередком соціалізації, який формує внутрішні життєві смисли особистості [19].

Ще один важливий внесок у вітчизняну науку зробила Н. Д. Володарська, яка вивчала функціонування сімейної системи та її вплив на психологічне благополуччя особистості. У низці публікацій дослідниця описує, як цінності сім'ї, емоційні зв'язки та рівень підтримки всередині родини впливають на розвиток психологічного благополуччя молоді. Зокрема, у роботі «Вплив емоційних зв'язків на розвиток психологічного благополуччя сім'ї» Володарська аналізує, що ранні об'єкти емоційної близькості (часто батьки) мають довготривалий вплив на формування життєвих цілей, мотивації та системи цінностей особистості, що, у свою чергу, відображається на якості життя людини в дорослому віці. Це дослідження підтверджує тезу про тісний зв'язок між сімейними цінностями та психологічним благополуччям особистості [5].

Іншим напрямом наукового пошуку Володарської є аналіз життєвих стратегій сімей в умовах кризових ситуацій, де також підкреслюється роль сімейних цінностей у підтримці цілісності особистості. У роботі, присвяченій

змінам життєвих перспектив і стратегій родин учасників бойових дій, дослідниці разом із колегою виявили, що цінності, які члени сім'ї зберігають і передають у складних життєвих обставинах, відіграють стабілізуючу роль у формуванні у молоді адаптаційних життєвих смислів, незалежно від рівня зовнішнього стресу чи соціальних змін [21].

У сучасних українських дослідженнях також аналізується структура ціннісних орієнтацій у юнацькому віці. У дослідженні А. Зінченко та Я. Русенкевич розглядається роль цінностей у структурі життєвих стратегій молоді. Автори зазначають, що ціннісні орієнтації виступають важливим компонентом психологічної структури особистості, оскільки визначають життєві цілі, життєву перспективу та способи досягнення поставлених цілей. Дослідження показало, що період пізнього юнацького віку є сенситивним етапом для формування стійких життєвих цінностей і смислів, при цьому значний вплив на їх формування мають сімейні установки та особливості виховання [5].

У роботах українських дослідників також підкреслюється роль сім'ї як одного з основних соціальних інститутів формування цінностей. Зокрема, у дослідженні М. Пірен та О. Цілюрик аналізується процес становлення ціннісних орієнтацій молоді в сучасному українському суспільстві. Автори встановили, що серед основних соціальних інститутів, які впливають на формування системи цінностей, провідне місце займають сім'я, освіта та соціальне середовище. При цьому сім'я забезпечує формування базових моральних установок і життєвих орієнтирів, які залишаються важливими протягом усього життя людини [16].

У зарубіжній психологічній науці проблема впливу сім'ї на формування ціннісно-смиислової сфери особистості також є предметом численних досліджень. Одним із найвідоміших напрямів є вивчення міжпоколінної передачі цінностей. У дослідженні американських соціологів і психологів В. Бенгтсона та Н. Патні було проаналізовано процес передачі цінностей між поколіннями в сім'ї. На основі багаторічного лонгітюдного дослідження було

встановлено, що між цінностями батьків і дітей існує значна подібність, що свідчить про важливу роль сімейного виховання у формуванні системи життєвих орієнтацій. Автори підкреслюють, що сімейні цінності можуть передаватися між поколіннями протягом тривалого часу і суттєво впливати на життєвий вибір особистості [39].

Інший важливий напрям зарубіжних досліджень пов'язаний із вивченням взаємозв'язку між сімейними взаєминами та ціннісними орієнтаціями дітей і підлітків. У дослідженні ізраїльських психологів А. Кнафо та Ш. Шварца було встановлено, що подібність цінностей батьків і дітей значною мірою залежить від характеру взаємин між ними. Якщо у сім'ї існують довірливі та підтримуючі взаємини, то діти частіше переймають цінності своїх батьків. У сім'ях з конфліктними взаєминами цей процес відбувається значно слабше [44; 45].

Дослідження також підкреслюють важливу роль стилів батьківського виховання у формуванні системи цінностей особистості. У низці міжнародних досліджень встановлено, що демократичний стиль виховання сприяє формуванню більшої самостійності, відповідальності та соціальної активності у дітей. Натомість авторитарний стиль виховання може обмежувати розвиток самостійного мислення та формування власної системи життєвих цінностей.

У ряді сучасних досліджень увага приділяється конкретним характеристикам сімейного середовища, які модулюють вплив на ціннісно-смыслову сферу особистості. Зокрема, встановлено, що сім'ї з традиційними ролями та високою ступенем емоційної підтримки мають більшу ймовірність формувати у дітей стабільні життєві цінності. Навпаки, родини з високою конфліктністю, частими розбіжностями або невизначеністю соціальних ролей батьків меншою мірою сприяють розвитку у підлітків узгодженої системи цінностей. Учасники, які оцінювали своє сімейне середовище як «збалансоване» і «сприятливе», частіше орієнтуються на такі цінності, як відповідальність, повага, взаємодопомога та самоактуалізація, тоді як респонденти з родин із вираженою напруженістю або порушеною

комунікацією частіше демонструють невизначеність щодо життєвих орієнтирів і нижчу мотивацію до самореалізації [46].

Ряд досліджень також відзначає, що вплив сім'ї на формування ціннісно-сислової сфери може змінюватися залежно від віку дитини. Так, раннє дитинство характеризується активним наслідуванням моделей поведінки батьків і засвоєнням базових моральних норм, тоді як підлітковий і юнацький вік є сенситивними періодами для внутрішнього осмислення життєвих цілей і самостійної побудови ціннісної системи. У цих вікових періодах сімейні цінності, отримані в ранньому дитинстві, стають основою для самостійних виборів і життєвих стратегій, які формуються під впливом соціального оточення та індивідуального досвіду [43]. Це узгоджується з вітчизняними даними про те, що період пізнього юнацького віку є критичним для становлення стійких життєвих смислів і цінностей [41].

Психологічні механізми передачі сімейних цінностей також широко досліджуються сучасними вченими. У них виділяють несвідоме наслідування поведінки батьків, сімейні традиції і ритуали, усвідомлені пояснення значущості норм і правил, а також емоційне підкріплення позитивних дій. Наприклад, наслідування поведінки в ситуаціях вирішення конфліктів або спільної участі у соціальних подіях формує у дітей уявлення про те, як цінності реалізуються в повсякденному житті. Сімейні ритуали (спільні сімейні вечери, обговорення сімейних досягнень, традиційні святкування) забезпечують передачу цінностей поза словесними поясненнями, що робить їх більш значущими та емоційно закріпленими [14].

Зарубіжні дослідження додатково підкреслюють, що вартісна передача у сім'ї інтегрована з соціальними контекстами поза родиною. Це означає, що сімейні цінності не формуються і не проявляються ізолювано, тобто, взаємодіють із цінностями, пропонованими школою, однолітками, культурними групами та засобами масової інформації. Так, у роботах американських і європейських дослідників показано, що сімейні цінності впливають на поведінку у зовнішніх соціальних контекстах, але за умови, що

узгоджені з культурними нормами та соціальними очікуваннями цільових груп. Це, у свою чергу, сприяє більш цілісному формуванню смислів і життєвих орієнтацій, оскільки внутрішні сімейні установки узгоджуються з широким соціокультурним середовищем, в якому функціонує особистість [5].

Таким чином, сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідження дозволяють проаналізувати конкретні механізми цього впливу, їхню динаміку у часі та взаємодію з іншими соціальними чинниками, а це розширює розуміння того, чому сім'я виступає як активний агент психологічного розвитку, який формує стійкі життєві орієнтири, смисли та цінності.

Висновки до розділу 1

У результаті аналізу наукової літератури, як вітчизняної, так і зарубіжної, визначено, що сімейне оточення є одним із ключових психологічних чинників формування ціннісно-сислової сфери особистості. Сім'я виступає первинним середовищем соціалізації, в якому дитина засвоює базові норми поведінки, моральні установки, життєві пріоритети та ціннісні орієнтації. Через сімейні взаємини відбувається первинна передача цінностей і формування життєвих смислів, що впливають на подальший розвиток особистості.

Вітчизняні дослідження (Ю. Бабенко, О. Кияшко, Ю. Подкопаєва, Н. Володарська, А. Зінченко, Я. Русенкевич, М. Пірен, О. Цілюрик) показали, що сімейне середовище визначає життєві пріоритети молоді, сприяє розвитку моральних цінностей, відповідальності та соціальної активності. Особливу роль відіграють батьківська підтримка, стиль виховання, сімейні традиції та психологічний клімат родини, які забезпечують стійкість ціннісно-сислових орієнтацій у дитячому та юнацькому віці.

Зарубіжні дослідження (В. Бенгтсон, Н. Патні, А. Кнафо, Ш. Шварц, J.E. Grusec) підтверджують, що міжпоколінна передача цінностей, демократичний стиль виховання та довірливі взаємини у сім'ї сприяють розвитку

самостійності, відповідальності та соціальної компетентності у дітей. Конфліктні чи авторитарні сім'ї обмежують формування особистих цінностей та життєвих смислів.

Таким чином, теоретичний аналіз сучасних досліджень дозволяє зробити висновок, що сім'я виступає провідним чинником формування ціннісно-смислової сфери особистості. Встановлено, що сімейне середовище визначає основи світогляду, моральні орієнтири, життєві пріоритети та стратегії поведінки, а також забезпечує внутрішню опору для соціальної адаптації і самореалізації особистості.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Організація та етапи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження, представлене у другому розділі, спрямоване на перевірку теоретичних положень, обґрунтованих у першому розділі, зокрема щодо ролі сімейного середовища як ключового чинника формування ціннісно-сміслової сфери особистості. Як було встановлено в теоретичній частині, сім'я виступає базовим середовищем соціалізації, в якому закладаються фундаментальні моделі поведінки, формується емоційна сфера та система цінностей індивіда [22; 23; 25].

Методологічною основою дослідження стали положення теорії прив'язаності, розробленої Дж. Боулбі, згідно з якою ранній досвід взаємодії з батьками визначає подальші особливості міжособистісних відносин, рівень довіри до інших та емоційну стабільність особистості [25; 26]. Також враховано підхід Д. Баумрінда, яка довела вплив стилів батьківського виховання на формування особистісних характеристик, таких як автономність, відповідальність і соціальна адаптованість [23]. Додатково було використано положення соціально-когнітивної теорії А. Бандури, що підкреслює значення навчання через спостереження та наслідування у процесі формування поведінкових стратегій [22].

Організація дослідження передбачала використання комплексного підходу до вивчення особистості, що дозволило охопити як індивідуально-психологічні характеристики, так і соціально зумовлені аспекти розвитку. Емпіричне дослідження проводилося у декілька етапів.

На першому етапі було здійснено комплексну підготовчу роботу, яка передбачала чітке визначення мети та завдань дослідження відповідно до теоретичних положень, розглянутих у першому розділі. Мета емпіричного дослідження була спрямована на виявлення взаємозв'язку між особливостями сімейного середовища, досвідом дитинства, типами міжособистісних відносин

та ціннісними орієнтаціями особистості. Відповідно до поставленої мети було сформульовано завдання, що включали діагностику характеристик сімейного середовища, оцінку негативного дитячого досвіду, визначення типів міжособистісних відносин та дослідження ієрархії цінностей респондентів.

На даному етапі також здійснювалося формування вибірки дослідження. Відбір респондентів проводився за принципом доступності з урахуванням необхідності представлення різних вікових груп, що дозволяє проаналізувати поколіннєві особливості формування ціннісно-сміслової сфери. Особлива увага приділялася забезпеченню достатньої кількості учасників для подальшого статистичного аналізу, дотриманню принципів добровільності участі та анонімності отриманих даних.

Ключовим компонентом підготовчого етапу став добір психодіагностичного інструментарію. Вибір методик здійснювався з урахуванням їх наукової обґрунтованості, валідності та надійності, відповідності меті дослідження [28; 29; 38]. Зокрема, було обрано інструменти, які дозволяють охопити різні аспекти досліджуваної проблеми: від суб'єктивного досвіду взаємодії в сім'ї до глибинних психологічних характеристик особистості. При цьому враховувалося, що жодна окрема методика не здатна повністю відобразити складну структуру ціннісно-сміслової сфери, тому було застосовано комплексний підхід із використанням взаємодоповнюючих методів.

Окремо було проведено аналіз змісту обраних методик та їх адаптації до умов дослідження. Зокрема, авторська анкета була розроблена з урахуванням сучасного соціального контексту, включаючи вплив воєнних подій на сімейні відносини, що дозволяє підвищити актуальність і прикладну значущість отриманих результатів. Також було визначено структуру опитувальника, порядок подання питань та логіку їх групування, що забезпечує зручність проходження опитування та мінімізує ризик випадкових або неуважних відповідей.

Отже, підготовчий етап дослідження забезпечив методологічну цілісність подальшої роботи, дозволив обґрунтовано підібрати інструментарій та створити умови для отримання достовірних і валідних емпіричних даних.

На другому етапі дослідження було здійснено безпосередній збір емпіричних даних із використанням онлайн-опитування, реалізованого на платформі Google Forms. Обрання такого формату зумовлене його доступністю, можливістю охоплення більшої кількості респондентів та забезпеченням зручності проходження опитування для учасників дослідження. Онлайн-формат також дозволив стандартизувати процедуру збору даних, що мінімізує вплив зовнішніх факторів та забезпечує однакові умови для всіх респондентів [38].

Перед початком опитування респондентам було надано коротке пояснення мети дослідження, а також гарантії щодо добровільності участі, анонімності та конфіденційності отриманих даних. Це сприяло підвищенню рівня щирості відповідей та зменшенню соціально бажаних реакцій [28]. Опитування не передбачало збору персональних даних, що дозволяють ідентифікувати особу, що також позитивно вплинуло на якість отриманої інформації.

Структура опитувальника була побудована таким чином, щоб забезпечити логічну послідовність подання матеріалу та поступове включення респондента в процес відповідей. Спочатку пропонувалися питання авторської методики, спрямовані на загальну оцінку сімейного середовища, досвіду виховання та суб'єктивного сприйняття родинних відносин. Далі респонденти переходили до стандартизованих психодіагностичних методик, що дозволяло уникнути ефекту втоми на початкових етапах і забезпечити більш усвідомлене заповнення складніших блоків [38].

Таким чином, другий етап дослідження забезпечив отримання первинного масиву емпіричних даних, необхідного для подальшого статистичного аналізу та інтерпретації результатів, створив основу для більш

глибокого дослідження взаємозв'язків між досвідом дитинства, сімейним середовищем та ціннісно-смісловою сферою особистості.

На третьому етапі дослідження здійснювалася обробка та аналіз отриманих емпіричних даних із використанням методів математичної статистики [29;38]. Попередньо було проведено підготовку даних до аналізу, яка включала перевірку відповідей на повноту, усунення можливих пропусків, кодування результатів відповідно до вимог кожної методики. Зокрема, текстові відповіді були переведені у числовий формат, що дало змогу здійснювати подальші розрахунки, для окремих шкал було враховано наявність зворотних питань, які потребували перекодування для забезпечення коректності аналізу [29].

Одним із ключових напрямів обробки даних стала оцінка надійності використаних психодіагностичних інструментів. З цією метою було застосовано коефіцієнт внутрішньої узгодженості α Кронбаха, який дозволяє визначити, наскільки узгоджено працюють пункти шкали та чи вимірюють єдину психологічну характеристику [28;29]. Розрахунок цього показника здійснювався для стандартизованих методик, тесту профілю відносин, також планується для шкали сімейного оточення та опитувальника несприятливого дитячого досвіду. Отримані значення коефіцієнта інтерпретуються відповідно до загальноприйнятих критеріїв, де показники вище 0,7 свідчать про достатній рівень надійності інструменту [38].

Окрім оцінки надійності, було застосовано методи описової статистики, що дозволяють узагальнити отримані результати та виявити основні тенденції у вибірці [38]. Зокрема, здійснювалося обчислення середніх значень, що дає змогу визначити загальний рівень прояву досліджуваних характеристик, а також розрахунок частот і відсоткових показників для аналізу розподілу відповідей респондентів. Це дозволяє отримати уявлення про типові та найбільш поширені особливості досліджуваних змінних.

Важливим напрямом подальшого аналізу є застосування кореляційного аналізу, який дозволяє виявити статистично значущі взаємозв'язки між

змінними [38]. Зокрема, планується дослідити взаємозв'язок між показниками сімейного середовища, рівнем негативного дитячого досвіду, типами міжособистісних відносин та ієрархією ціннісних орієнтацій, що дає можливість виявити закономірності їх взаємодії, що є ключовим для досягнення мети дослідження.

Отже, третій етап дослідження забезпечує системну обробку емпіричних даних, дозволяє оцінити надійність використаних методик та створює основу для подальшого глибокого аналізу отриманих результатів і формулювання обґрунтованих висновків.

2.2. Характеристика вибірки дослідження

Емпіричне дослідження проводилося на вибірці респондентів різного віку, що дало можливість врахувати поколіннєві особливості формування ціннісно-сміслової сфери особистості [38]. Такий підхід є принципово важливим у межах даної тематики, оскільки процес становлення особистості відбувається у контексті конкретних соціально-історичних умов, які можуть суттєво відрізнятися для представників різних поколінь [22; 25]. Відповідно, відмінності у досвіді виховання, доступі до інформації, соціальних нормах і навіть рівні стабільності середовища безпосередньо впливають на формування цінностей, установок та моделей поведінки [41].

Важливо зазначити, що кожна людина є унікальною особистістю, яка має власний життєвий шлях, індивідуальний досвід, специфічні психологічні особливості, систему переконань і цінностей. Формування цих характеристик відбувається внаслідок складної взаємодії різних факторів, серед яких провідну роль відіграє сімейне середовище, проте не менш значущими є соціальні умови, культурний контекст, освітній досвід та особистісні переживання [22; 23; 25]. Таким чином, навіть за схожих умов виховання різні люди можуть демонструвати суттєво відмінні результати у розвитку особистості.

Особливу увагу в даному дослідженні приділено індивідуальній варіативності респондентів, оскільки дозволяє більш точно відобразити реальну картину впливу сімейного середовища на формування ціннісно-смислової сфери. Необхідно розуміти, що однакові або подібні життєві обставини можуть по-різному інтерпретуватися людьми залежно від їхніх особистісних особливостей, рівня емоційної чутливості, способів реагування на стрес та попереднього досвіду [22]. Тому у межах дослідження важливо фіксувати наявність певних факторів й враховувати суб'єктивне сприйняття цих факторів респондентами.

Крім того, врахування різноманітності індивідуальних характеристик дозволяє уникнути надмірного узагальнення результатів та підвищує їхню інтерпретаційну точність [38]. Це особливо важливо при дослідженні таких складних психологічних явищ, як ціннісні орієнтації та міжособистісні відносини, які не можуть бути повністю пояснені лише зовнішніми умовами [24; 41]. У цьому контексті отримані дані розглядаються як такі, що відображають певні тенденції, характерні для досліджуваної вибірки.

Формування вибірки здійснювалося з урахуванням необхідності дослідження представників різних поколінь, що є одним із ключових методологічних підходів у межах даної роботи [38]. Такий підхід обумовлений тим, що процес формування особистості відбувається в конкретних соціально-історичних умовах, які визначають зовнішнє середовище розвитку, систему цінностей, норми поведінки та характер міжособистісних взаємин [22;25;41]. Представники різних поколінь формувалися у різних соціальних реаліях, що включають відмінності в економічній стабільності, рівні цифровізації суспільства, доступі до інформації, а також у загальному емоційному фоні соціального середовища. У зв'язку з цим можна припустити, що ці відмінності мають безпосередній вплив на особливості сприйняття сімейного середовища та формування ціннісно-смислової сфери особистості.

З метою врахування зазначених факторів респонденти були умовно поділені на дві вікові групи. Такий поділ дозволяє здійснити порівняльний

аналіз між поколіннями й виявити потенційні закономірності, пов'язані з впливом соціально-історичного контексту на формування особистості [38]. Важливо підкреслити, що даний поділ має аналітичний характер і використовується виключно для дослідницьких цілей, оскільки вікові межі між поколіннями є умовними та можуть варіюватися залежно від підходу.

Аналіз соціально-демографічних характеристик вибірки показав, що до дослідження були залучені представники двох поколінь, умовно позначених як «Покоління 1» та «Покоління 2». Розподіл респондентів за поколіннями є відносно збалансованим, що дозволяє здійснювати порівняльний аналіз між групами та виявляти відмінності у формуванні ціннісно-смислової сфери залежно від віку та соціального досвіду [38].

Віковий склад респондентів охоплює широкий діапазон років народження – від приблизно 1982 до 2008 року, що свідчить про включення як більш зрілих осіб, так і молодшого покоління. Такий розподіл є важливим для дослідження, оскільки дозволяє врахувати вплив різних соціально-історичних умов на процес формування особистості [22; 25]. Представники старшого покоління формувалися в умовах інших соціальних реалій, тоді як молодше покоління зростало в середовищі цифровізації, швидких соціальних змін та, зокрема, в умовах сучасних кризових подій.

Аналіз гендерного складу вибірки показує переважання респондентів жіночої статі, що є типовою ситуацією для психологічних онлайн-досліджень, оскільки жінки, як правило, більш охоче беруть участь у подібних опитуваннях [38]. Разом із тим, у вибірці також представлені чоловіки, що дозволяє частково враховувати гендерний аспект у подальшому аналізі результатів.

Важливо зазначити, що структура таблиці відповідей, сформованої за допомогою Google Forms, дозволила чітко систематизувати отримані дані. Зокрема, кожен респондент представлений окремим рядком, а такі змінні, як належність до покоління, рік народження та стать, винесені в окремі стовпці. Це забезпечує можливість подальшого групування даних за необхідними

параметрами, зокрема для порівняння результатів між поколіннями або між чоловіками та жінками [38].

Таким чином, аналіз демографічних характеристик вибірки підтверджує її придатність для реалізації поставлених дослідницьких завдань, зокрема для виявлення поколіннєвих відмінностей та особливостей впливу сімейного середовища на формування ціннісно-сміслової сфери особистості.

Кількісний аналіз вибірки дозволив уточнити її структуру за основними соціально-демографічними характеристиками. Загальна кількість респондентів становить 80 осіб.

Розподіл за поколіннями показав, що вибірка є збалансованою: до «Покоління 1» належать 40 респонденти (50 %), тоді як до «Покоління 2» – 40 респонденти (50 %). Такий розподіл є достатньо рівномірним і дозволяє здійснювати коректний порівняльний аналіз між двома групами [38].

Аналіз гендерної структури вибірки засвідчив суттєве переважання респондентів жіночої статі. Зокрема, жінки становлять 60 осіб. Така диспропорція є типовою для онлайн-досліджень у психології, оскільки жінки, як правило, більш активно залучаються до участі в опитуваннях, особливо тих, що стосуються особистого досвіду та міжособистісних відносин [38].

Віковий аналіз показав, що рік народження респондентів варіюється в межах приблизно від 1982 до 2008 року. Це свідчить про достатньо широкий віковий діапазон вибірки, що дозволяє охопити різні етапи життєвого становлення особистості [22; 25]. Представники старшої вікової групи мають більш сформований життєвий досвід та стабільні ціннісні орієнтації, тоді як молодші респонденти перебувають на етапі активного формування системи цінностей і міжособистісних установок [41].

Крім того, структура даних, сформована у вигляді таблиці Google Forms, дозволила чітко відокремити ключові змінні, зокрема покоління, рік народження та стать, що значно спрощує подальший аналіз. Такий формат забезпечує можливість групування респондентів за необхідними параметрами та проведення порівняльного аналізу між різними підгрупами вибірки [38].

Таким чином, отримані кількісні показники підтверджують, що вибірка є достатньо структурованою та придатною для реалізації поставлених дослідницьких завдань, зокрема для виявлення поколіннєвих та частково гендерних особливостей впливу сімейного середовища на формування ціннісно-смыслової сфери особистості.

У ході аналізу розподілу вибірки за статтю було встановлено, що серед респондентів переважають жінки (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Розподіл вибірки за статтю

Змінні	Фактична кількість	Співвідношення
Чоловіки	20	25%
Жінки	60	75%
Всього	80	100%

Їхня кількість становить 60 осіб, що відповідає 75% від загальної кількості учасників дослідження. Чоловіки представлені меншою часткою вибірки, а саме 20 осіб, що складає 25%.

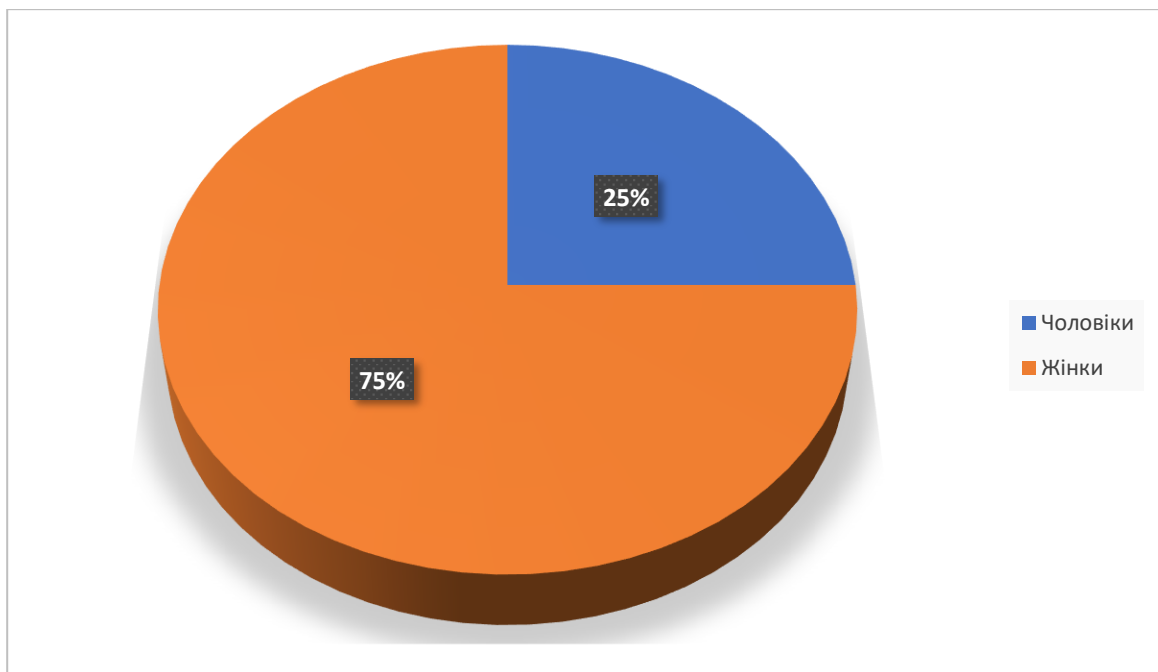

Рис. 2.1. Розподіл вибірки за статтю

Такий розподіл свідчить про виражену гендерну нерівномірність вибірки, оскільки частка жінок утричі перевищує частку чоловіків. Це важливо

враховувати під час інтерпретації подальших результатів, адже особливості сімейного досвіду, міжособистісних стосунків, ціннісних орієнтацій і суб'єктивного благополуччя можуть мати певну специфіку залежно від статі респондентів.

Аналіз вікових характеристик вибірки показав, що середній вік учасників дослідження становить 30 років, а медіанне значення дорівнює 29,5 року (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Вікова характеристика вибірки

Змінні	Середнє	Медіана	СВ	Мін	Макс
Вік	30	29,5	8,38	17	45

Близькість середнього значення та медіани свідчить про відносно рівномірний розподіл віку респондентів без суттєвого зміщення в бік молодших або старших учасників. Стандартне відхилення становить 8,38, що вказує на достатню варіативність вікового складу вибірки. Це є важливим для дослідження, оскільки тема роботи передбачає аналіз ціннісно-сміслової сфери особистості в контексті сімейного оточення, а віковий чинник може впливати на життєвий досвід, сформованість ціннісних орієнтацій, ставлення до батьківської сім'ї та оцінку власного суб'єктивного благополуччя. Отримані показники демонструють, що вибірка охоплює респондентів, які перебувають на різних етапах дорослішання та дорослого життя, що дозволяє простежити певні відмінності у сприйнятті сімейного досвіду та його значення для особистісного розвитку.

Задля генераційного порівняння вибірку було поділено на дві вікові підгрупи, а саме «Покоління Міленіалів» – 40 осіб, народжених між 1981 і 1996 роками та «Покоління Зумерів», яка складається з 40 респондентів, народжених між 1997 і 2012 роками.

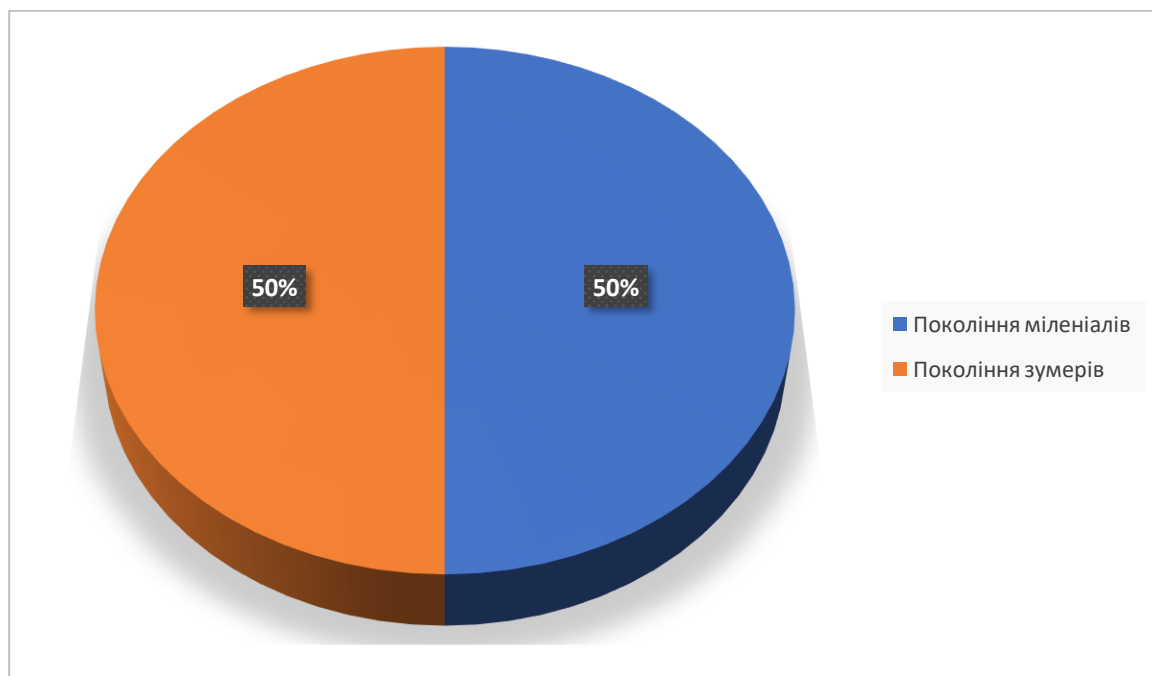
Під час розгляду розподілу вибірки за поколінням було встановлено, що обидві досліджувані підгрупи представлені однаковою кількістю респондентів (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Розподіл вибірки за поколінням

Змінні	Фактична кількість	Співвідношення
Покоління міленіалів	40	50%
Покоління зумерів	40	50%

До покоління міленіалів увійшли 40 осіб, що становить 50% вибірки, і така сама кількість учасників належить до покоління зумерів. Рівномірний розподіл за поколіннями є суттєвою перевагою емпіричного дослідження, оскільки створює більш збалансовані умови для подальшого порівняльного аналізу.

Рис. 2.2. Розподіл вибірки за поколінням

Завдяки цьому можна коректніше зіставляти особливості сімейного оточення, дитячого досвіду, міжособистісних відносин і ціннісних орієнтацій між двома віковими групами. Такий поділ також відповідає логіці дослідження, оскільки міленіали та зумери формувалися в різних соціальних, економічних і культурних умовах, що могло позначитися на характері сімейного виховання, способах комунікації в родині та ставленні до життєвих цінностей.

Аналіз розподілу підгруп за роком народження дав змогу уточнити внутрішні характеристики кожного покоління (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Розподіл підгруп за роком народження

Змінні	Середнє	Медіана	СВ	Мін	Макс
Рік народження підгрупи покоління міленіалів	1988,5	1988	4,54	1981	1996
Рік народження підгрупи покоління зумерів	2003,4	2004	2,94	1997	2009

Для підгрупи міленіалів середній рік народження становить 1988,5, а медіанне значення дорівнює 1988 року. Це свідчить про те, що більшість представників цієї підгрупи зосереджена навколо центральної частини визначеного поколінного періоду. Стандартне відхилення 4,54 вказує на помірну різноманітність років народження всередині групи, що дозволяє врахувати досвід респондентів, які належать як до старших, так і до молодших міленіалів. У підгрупі зумерів середній рік народження становить 2003,4, а медіана дорівнює 2004 року, що також демонструє достатню узгодженість між основними показниками. Стандартне відхилення в цій групі є нижчим і становить 2,94, тобто підгрупа зумерів є більш однорідною за роком народження порівняно з міленіалами. Це може впливати на подальші результати, оскільки представники покоління зумерів у вибірці мають більш близький соціально-історичний досвід, тоді як група міленіалів є дещо ширшою за внутрішньою віковою варіативністю. Загалом такий розподіл підтверджує доцільність використання поколінного підходу в дослідженні, оскільки обидві підгрупи є достатньо представленими та придатними для порівняння особливостей формування ціннісно-смислової сфери в різних соціокультурних умовах.

2.3. Психодіагностичні методики дослідження

У дослідженні було використано комплекс психодіагностичних методик, кожна з яких виконує окрему функцію у вивченні поставленої проблеми та дозволяє розкрити різні аспекти ціннісно-смислової сфери особистості. Центральне місце у структурі дослідження посідає авторська анкета, розроблена з метою виявлення суб'єктивного досвіду респондентів, пов'язаного із сімейним середовищем, особливостями виховання та впливом сучасних соціальних факторів, зокрема умов воєнного часу.

Розробка авторської методики ґрунтувалася на узагальненні теоретичних положень, викладених у першому розділі, зокрема ідей про визначальну роль сім'ї у формуванні базових життєвих установок, емоційної стабільності та ціннісних орієнтацій особистості [22; 23; 25]. Особлива увага приділялася тому, щоб включити у структуру анкети суб'єктивне сприйняття респондентами власного дитячого досвіду, оскільки індивідуальна інтерпретація подій значною мірою визначає їхній психологічний вплив [22].

При конструюванні опитувальника було враховано низку ключових параметрів, які, відповідно до наукових підходів, є критично важливими для аналізу сімейного впливу [23]. Зокрема, до анкети включено питання, що дозволяють оцінити рівень емоційної підтримки в родині, характер комунікації між батьками та дітьми, ступінь відкритості у вираженні почуттів, послідовність і зрозумілість правил, а також стиль виховання, який міг варіюватися від авторитарного до демократичного. Також значна увага була приділена виявленню рівня автономії дитини в процесі прийняття рішень, що є важливим показником формування відповідальності та самостійності.

Окремий блок питань спрямований на аналіз впливу зовнішніх соціальних факторів на функціонування сім'ї, зокрема умов воєнного часу, які можуть посилювати тривожність, змінювати характер взаємодії між членами родини та впливати на емоційний клімат у сім'ї. Включення цього аспекту дозволяє підвищити актуальність дослідження та врахувати сучасний контекст, у якому формується особистість.

Структура авторської методики поєднує різні типи запитань, зокрема шкальні, дихотомічні та оціночні, що дає змогу отримати як кількісні, так і якісні показники [38]. Це забезпечує більш глибокий аналіз досліджуваних явищ та дозволяє врахувати індивідуальні особливості сприйняття респондентами власного досвіду.

Таким чином, авторська анкета виступає важливим інструментом дослідження, який дозволяє отримати цілісне уявлення про сімейне середовище як суб'єктивно переживаний досвід, що безпосередньо впливає на формування ціннісно-сислової сфери особистості.

Для дослідження міжособистісних відносин було використано тест профілю відносин, який ґрунтується на концепції прив'язаності, розроблений у межах робіт Дж. Боулбі та подальших досліджень у сфері теорії прив'язаності дорослих [24; 25]. В основі методики лежить уявлення про те, що досвід ранніх взаємин із батьками формує стійкі внутрішні моделі взаємодії, які проявляються у дорослому житті через специфічні стилі міжособистісної поведінки. Тест дозволяє оцінити такі ключові параметри, як рівень залежності від інших, потреба у схваленні, ступінь автономності, схильність до уникнення близьких стосунків, а також здатність до довіри та емоційної відкритості.

Зміст методики спрямований на виявлення зовнішніх проявів поведінки й внутрішніх установок особистості щодо взаємодії з іншими людьми. Це дає змогу визначити характерні моделі реагування у ситуаціях міжособистісної взаємодії, зокрема у контексті близьких відносин. Важливою перевагою даного інструменту є його здатність виявляти глибинні психологічні особливості, які можуть не усвідомлюватися самими респондентами, але суттєво впливають на їхню поведінку та соціальну адаптацію [24].

Біографічний опитувальник застосовувався з метою аналізу життєвого досвіду респондентів як важливого контексту формування їхньої особистості. Даний метод дозволяє отримати інформацію про умови виховання, характер сімейних взаємин у дитинстві, значущі життєві події, а також особливості

реагування на різні ситуації, що виникали у процесі життєвого шляху. Біографічний підхід у психології базується на ідеї, що розвиток особистості є результатом взаємодії індивідуальних характеристик та життєвого досвіду, який накопичується протягом усього життя [22].

Особливістю біографічного опитувальника є його здатність фіксувати суб'єктивне ставлення особистості до пережитих подій. Це дозволяє глибше зрозуміти внутрішній світ респондента, його установки, переживання та способи інтерпретації власного досвіду. Отримані дані мають переважно якісний характер, однак у поєднанні з результатами стандартизованих методик суттєво розширюють можливості інтерпретації та забезпечують більш комплексне уявлення про досліджувану проблему. Таким чином, використання біографічного опитувальника дозволяє інтегрувати кількісні та якісні підходи у дослідженні та підвищує глибину аналізу отриманих результатів.

Для оцінки несприятливого дитячого досвіду було використано міжнародний опитувальник Adverse Childhood Experiences (ACE), розроблений у межах масштабних досліджень В. Фелітті та Р. Анда [32]. Дана методика є однією з найбільш визнаних у сучасній психології та медицині, оскільки дозволяє системно оцінити наявність негативних факторів, що могли впливати на формування психоемоційної сфери індивіда. Опитувальник охоплює такі аспекти, як емоційне, фізичне та сексуальне насильство, емоційна і фізична занедбаність, а також дисфункціональні умови сімейного середовища, зокрема наявність конфліктів між батьками, залежностей чи психічних розладів у родині.

Особливістю даної методики є її кумулятивний характер: кожен негативний досвід підсумовується, що дозволяє визначити загальний рівень травматизації. Результати численних досліджень свідчать про те, що високі показники за шкалою ACE пов'язані з підвищеним ризиком розвитку тривожних і депресивних станів, труднощами у міжособистісних відносинах, порушеннями емоційної регуляції, а також формуванням деструктивних

поведінкових стратегій у дорослому віці [32]. У контексті даного дослідження використання цієї методики дозволяє встановити зв'язок між негативним дитячим досвідом і особливостями ціннісно-смислової сфери особистості.

Ціннісні орієнтації досліджувалися за допомогою методики М. Рокича, який розглядав цінності як центральний елемент структури особистості, що визначає її поведінку, мотивацію та життєві цілі [41; 42]. У межах його концепції цінності поділяються на термінальні, які відображають бажані кінцеві стани існування, та інструментальні, що визначають способи досягнення цих цілей. Методика передбачає ранжування системи цінностей, що дозволяє встановити їхню ієрархію та визначити, які життєві орієнтири є пріоритетними для респондентів.

Важливою особливістю підходу М. Рокича є те, що цінності розглядаються як цілісна система, в якій кожен елемент має своє місце та впливає на інші. Це дозволяє визначити значущість окремих цінностей й проаналізувати загальну спрямованість особистості, її мотиваційні установки та поведінкові стратегії. У контексті даного дослідження методика Рокича дає можливість простежити, яким чином сімейне середовище та досвід дитинства впливають на формування ціннісних пріоритетів особистості.

Особливості сімейного середовища досліджувалися також за допомогою шкали сімейного оточення (Family Environment Scale), розробленої Р. Моосом [37]. Дана методика є стандартизованим інструментом, який широко використовується для оцінки психологічного клімату в сім'ї та структури внутрішньосімейних взаємин. Методика дозволяє виміряти такі параметри, як згуртованість, експресивність, конфліктність, а також контроль і організацію сімейного життя.

Використання шкали сімейного оточення дозволяє отримати структуровану інформацію про функціонування сім'ї як системи, що є надзвичайно важливим у контексті даного дослідження. Зокрема, аналіз цих показників дає змогу виявити, які характеристики сімейного середовища

мають найбільший вплив на формування ціннісно-смислової сфери особистості та особливості її міжособистісної взаємодії.

Таким чином, застосування комплексу взаємодоповнюючих психодіагностичних методик дозволяє забезпечити всебічне дослідження впливу сімейного середовища на формування ціннісно-смислової сфери особистості та підвищує достовірність отриманих результатів.

Частина використаних методик має адаптовані версії (зокрема ACE, «Шкала сімейного оточення», методика «Ціннісні орієнтації»), тобто були перекладені, апробовані та валідизовані в наукових дослідженнях, що забезпечує їх надійність і коректність використання [32;37;41]. Інші методики (тест профілю відносин, біографічний опитувальник) застосовувалися у перекладеному вигляді з відповідним методичним обґрунтуванням, що є допустимим у межах студентського дослідження за умови збереження змісту та логіки інструменту [24].

Вибір цих п'яти методик не є випадковим. Кожна з них виконує окрему функцію в дослідженні:

- авторська анкета дозволяє зафіксувати суб'єктивне сприйняття сімейного середовища;
- ACE виявити травматичний досвід дитинства;
- шкала сімейного оточення – оцінити структуру та психологічний клімат родини;
- тест профілю відносин – визначити особливості міжособистісної взаємодії;
- методика Рокича – дослідити систему цінностей [25; 32; 37; 41].

У сукупності ці методики дозволяють отримати цілісну картину досліджуваного явища.

Окрему роль у дослідженні відіграє авторська анкета, яка була розроблена з урахуванням сучасних соціальних умов, впливу воєнного часу на сімейне функціонування. Її перевага полягає у можливості врахування контексту, який не завжди відображений у стандартизованих методиках [22].

Усі отримані відповіді були переведені у числовий формат шляхом кодування. Такий етап є принципово важливим для подальшого застосування методів математичної статистики, оскільки більшість психодіагностичних методик первинно подаються у вигляді словесних або категоріальних відповідей, які самі по собі не дають можливості здійснювати кількісний аналіз [28; 29]. Кодування дозволяє перетворити якісні судження респондентів у впорядковану систему числових показників, придатних для обчислення середніх значень, інтегральних індексів, порівняння груп та перевірки надійності методик.

Важливість цього етапу полягає в тому, що без кодування відповіді залишаються лише описовим матеріалом, який можна інтерпретувати на загальному рівні, але складно використовувати для виявлення закономірностей, зв'язків і статистично значущих відмінностей [38]. Переведення відповідей у числову форму дає змогу систематизувати інформацію, зробити її придатною для об'єктивного аналізу. Іншими словами, кодування дозволяє перейти від окремих індивідуальних відповідей до узагальнених показників, які відображають тенденції в межах усієї вибірки.

Кодування здійснювалося за принципом збереження логіки шкал: відповіді, що відображають більшу інтенсивність або позитивність досліджуваної ознаки, отримували вищі числові значення. Такий підхід є важливим, оскільки забезпечує єдину систему інтерпретації результатів [29]. Якщо шкали закодовані в одному напрямі, це дозволяє порівнювати різні показники між собою без ризику методичних помилок. Наприклад, якщо вищий бал у всіх шкалах означає більш сприятливі характеристики сімейного середовища, то це значно спрощує побудову інтегральних показників і робить результати більш зрозумілими для подальшої інтерпретації.

У шкальних питаннях використовувався порядок від мінімального прояву ознаки до максимального, наприклад від 1 до 5. Це дає змогу оцінити ступінь її вираженості [38]. Такий тип кодування є особливо важливим у

психологічних дослідженнях, оскільки більшість психологічних явищ проявляються з різною інтенсивністю.

Для альтернативних питань, де потрібно було зафіксувати сам факт наявності чи відсутності певного явища, застосовувалося дихотомічне кодування 1/0. Його значення полягає в тому, що дозволяє чітко виявити факт переживання або непереживання певного досвіду, що є особливо доречним для методик на кшталт ACE [32].

Окреме значення має реверсивне кодування, яке застосовувалося у випадках, коли питання мали зворотний зміст. Це важливо тому, що без такого кроку результати однієї й тієї ж шкали могли б інтерпретуватися в різних напрямках [29]. Реверсивне кодування дозволяє узгодити всі показники в одному смислового напрямі, де вищий бал означає вищий рівень сприйнятливості, підтримки або адаптивності.

Таким чином, кодування відповідей є важливим етапом наукового дослідження, який забезпечує коректність подальших розрахунків, дозволяє зіставляти різні показники між собою, будувати узагальнені індекси та робити більш точні висновки [29; 38]. Завдяки кодуванню стає можливим перейти від окремих відповідей респондентів до системного аналізу емпіричних даних, який буде представлений у третьому розділі роботи.

Після кодування дані були структуровані у вигляді таблиці, де кожен респондент представлений окремим рядком, а кожне питання окремою змінною. Така організація даних є стандартною для проведення статистичного аналізу, оскільки дозволяє чітко відокремити показники різних методик, уникнути змішування результатів і забезпечити точність подальших розрахунків [38].

Подібна структура дає можливість легко здійснювати обчислення як на рівні окремого респондента, так і на рівні всієї вибірки. Наприклад, можна швидко визначити сумарний бал за певною шкалою для кожного учасника, а також обчислити середні значення по групі, що є основою для подальшого аналізу.

Подібна структура дає можливість легко здійснювати обчислення як на рівні окремого респондента, так і на рівні всієї вибірки. Наприклад, можна швидко визначити сумарний бал за певною шкалою для кожного учасника, а також обчислити середні значення по групі, що є основою для подальшого аналізу [38].

Обробка результатів передбачає використання методів описової статистики, зокрема обчислення середніх значень, сумарних балів та відсоткових показників [29; 38]. Це дозволяє узагальнити отримані дані та виявити загальні тенденції у вибірці.

Наприклад, для шкали емоційної підтримки, яка може складатися з кількох питань авторської анкети, спочатку обчислюється сумарний бал для кожного респондента шляхом додавання відповідей на відповідні питання. Якщо шкала включає 5 питань, кожне з яких оцінюється від 1 до 5, то максимальний можливий бал становить 25. Далі обчислюється середнє значення по вибірці, що дозволяє визначити загальний рівень емоційної підтримки в досліджуваних сім'ях [38].

Для кількісних методик, таких як ACE, використовується підрахунок сумарного показника несприятливого дитячого досвіду [32]. Наприклад, якщо респондент дав позитивні відповіді («так») на 3 із 10 запитань, його індивідуальний показник ACE дорівнює 3. Після цього можна обчислити середній показник по вибірці або визначити відсоток респондентів із високим рівнем несприятливого досвіду.

У випадку шкали сімейного оточення обчислення проводиться окремо по кожній підшкалі (наприклад, згуртованість, конфліктність, контроль) [37]. Наприклад, якщо шкала «згуртованість» складається з 6 питань, то сумуються відповіді за цими питаннями, після чого визначається середнє значення. Це дозволяє оцінити, наскільки сім'ї респондентів характеризуються підтримкою та єдністю.

Для тесту профілю відносин розраховуються показники за відповідними шкалами (довіра, залежність, уникнення близькості, автономність) [24].

Наприклад, високий середній бал за шкалою довіри може свідчити про сформовану здатність до побудови стабільних міжособистісних відносин, тоді як високий рівень уникнення близькості може вказувати на труднощі у встановленні емоційних зв'язків.

Крім того, використовуються відсоткові показники, які дозволяють наочно представити розподіл відповідей [38]. Наприклад, можна визначити, який відсоток респондентів зазначив високий рівень підтримки в сім'ї або скільки осіб мають досвід несприятливих подій у дитинстві.

Такий підхід до обробки даних дозволяє отримати узагальнені кількісні показники й зробити порівняння між різними групами респондентів, зокрема між представниками різних поколінь [38]. Це є важливим для подальшого аналізу, оскільки дає змогу виявити відмінності у впливі сімейного середовища на формування особистості.

Таким чином, структурована організація даних у поєднанні з використанням методів описової статистики забезпечує точність, наочність та інформативність отриманих результатів, що є необхідною умовою для їх подальшої інтерпретації у третьому розділі дослідження.

Окрему увагу у дослідженні приділено оцінці надійності використаних методик. З цією метою застосовується коефіцієнт внутрішньої узгодженості α Кронбаха, який є одним із найбільш поширених показників у психологічних дослідженнях [29]. Його використання дозволяє визначити, наскільки узгоджено працюють окремі питання в межах однієї шкали та чи дійсно вимірюють одну і ту ж психологічну характеристику.

Значення коефіцієнта α Кронбаха варіюється в межах від 0 до 1. Загалом вважається, що значення вище 0,7 свідчить про достатній рівень надійності шкали, вище 0,8 про високий рівень узгодженості, тоді як значення нижче 0,6 може вказувати на необхідність перегляду структури шкали або окремих питань [29; 38].

Наприклад, якщо шкала «емоційна підтримка» в авторській анкеті складається з 5 питань, то α Кронбаха дозволяє перевірити, чи всі ці питання

дійсно вимірюють підтримку, а не різні, не пов'язані між собою характеристики. Якщо коефіцієнт є високим, це означає, що відповіді на ці питання узгоджені між собою і шкала є надійною. Якщо ж значення низьке, це може свідчити про те, що деякі питання вибиваються із загальної логіки і потребують перегляду.

Використання цього коефіцієнта є важливим етапом, оскільки дозволяє підтвердити їхню достовірність у межах конкретної вибірки [29]. Це особливо актуально для авторської анкети, яка не має попередньої валідизації, на відміну від стандартизованих методик.

Для авторської анкети передбачено більш детальний аналіз. Питання будуть об'єднані у змістові блоки, такі як емоційна підтримка, стиль виховання, комунікація в сім'ї, вплив зовнішніх факторів та психологічна обізнаність батьків [22]. Кожен блок розглядається як окрема шкала.

Наприклад, до блоку «емоційна підтримка» можуть входити питання, пов'язані з відчуттям прийняття, довіри та підтримки з боку батьків. Відповіді на ці питання сумуються, після чого обчислюється середній показник. Якщо середнє значення по шкалі є високим, це свідчить про сприятливий психологічний клімат у родині. Аналогічно, для блоку «конфліктність» нижчі значення можуть інтерпретуватися як позитивний показник за умови реверсивного кодування.

Біографічний опитувальник передбачає переважно якісний аналіз. На основі відповідей респондентів будуть виділені типові життєві сценарії, особливості сімейного досвіду та характерні моделі поведінки [22]. Наприклад, можна виявити повторювані патерни, такі як високий рівень відповідальності з раннього віку, дефіцит емоційної підтримки або, навпаки, досвід стабільних і підтримуючих сімейних відносин. Такий аналіз дозволяє глибше зрозуміти індивідуальний досвід респондентів і доповнює кількісні результати.

Методика ціннісних орієнтацій М. Рокича буде проаналізована шляхом ранжування цінностей [41]. Респонденти розставляють цінності у порядку

значущості, після чого визначається середній ранг кожної цінності по вибірці. Наприклад, якщо цінність «сім'я» стабільно займає перші позиції, це свідчить про її високу значущість у системі цінностей респондентів. Такий підхід дозволяє виявити домінуючі життєві орієнтири та їхню ієрархію.

Окремо у дослідженні передбачено проведення порівняльного аналізу між різними поколіннями [38]. Це дає можливість встановити, чи існують відмінності у сприйнятті сімейного середовища, досвіді дитинства та системі цінностей залежно від віку респондентів. Наприклад, можна порівняти середні значення по шкалі «емоційна підтримка» або показники ACE між молодшою та старшою групами, що дозволить зробити висновки про поколіннєві особливості.

Таким чином, обраний комплекс методик разом із продуманою системою кодування, структуризації та обробки даних забезпечує можливість отримання достовірних, надійних і всебічних результатів дослідження, що дозволяє глибше проаналізувати вплив сімейного середовища на формування ціннісно-сміслової сфери особистості.

Висновки до розділу 2

Емпіричне дослідження проводилося у три основні етапи. На першому, підготовчому етапі було визначено мету, завдання дослідження, сформовано вибірку та підібрано комплекс психодіагностичних методик. На другому етапі здійснювався безпосередній збір емпіричних даних за допомогою онлайн-опитування на платформі Google Forms із дотриманням принципів добровільності, анонімності та конфіденційності. На третьому етапі було передбачено обробку отриманих результатів, їх кодування, перевірку надійності методик, застосування описової статистики, кореляційного та порівняльного аналізу.

У дослідженні було використано комплекс методик, що дозволяє всебічно розкрити досліджувану проблему. Авторська анкета була обрана для

виявлення суб'єктивного сприйняття респондентами сімейного середовища, особливостей виховання, емоційної підтримки, комунікації в родині та впливу сучасних соціальних чинників. Методика М. Рокича «Ціннісні орієнтації» застосовувалася для визначення ієрархії життєвих цінностей респондентів. «Шкала сімейного оточення» дала змогу оцінити психологічний клімат родини, рівень згуртованості, конфліктності, організованості та контролю. «Тест профілю відносин» був використаний для аналізу особливостей міжособистісної взаємодії, довіри, автономності, залежності та емоційної відкритості. Біографічний опитувальник дозволив врахувати індивідуальний життєвий досвід респондентів, а опитувальник ACE-IQ – виявити наявність несприятливого дитячого досвіду та його можливий зв'язок із подальшим особистісним розвитком.

У дослідженні взяли участь представники двох поколінь – міленіали та зумери. Такий поділ було обрано для порівняння особливостей сімейного досвіду, міжособистісних відносин і ціннісних орієнтацій у різних соціально-культурних умовах. Вибірка є придатною для реалізації поставлених завдань, оскільки дає змогу проаналізувати як загальні закономірності впливу сімейного середовища, так і поколіннєві відмінності у формуванні ціннісно-сміслової сфери особистості.

Отже, обраний комплекс методик, структура вибірки та заплановані способи статистичної обробки забезпечують можливість отримання достовірних результатів щодо взаємозв'язку між сімейним оточенням, дитячим досвідом, міжособистісними відносинами та ціннісними орієнтаціями особистості.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

3.1. Аналіз результатів дослідження особливостей сімейного середовища та дитячого досвіду респондентів

У ході аналізу результатів авторської анкети було встановлено, що респонденти загалом оцінюють рівень сімейної підтримки як помірно позитивний (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Результати авторської анкети

Змінні	Середнє	Медіана	СВ	Мін	Макс
Сімейна підтримка	3,5	3,6	0,928	1,2	5
Позитивний клімат	3,17	3,14	0,772	1,57	4,57
Психологічна обізнаність батьків	2,63	2,5	0,946	1	5
Вплив війни	3,29	3,33	0,843	1,67	4,67

Середнє значення за цим показником становить 3,5, а медіана дорівнює 3,6, що свідчить про відносно стабільне сприйняття підтримки з боку сім'ї більшістю учасників дослідження. Це може означати, що для значної частини респондентів сім'я виступала важливим джерелом емоційної опори, прийняття та допомоги у складних життєвих ситуаціях. Показник позитивного клімату в сім'ї є дещо нижчим і становить 3,17, що вказує на наявність певною мірою напружених або неоднозначних аспектів сімейної взаємодії.

Найнижчим серед досліджуваних характеристик виявився показник психологічної обізнаності батьків, середнє значення якого становить 2,63. Це може свідчити про те, що респонденти не завжди сприймали батьків як достатньо компетентних у питаннях емоційної підтримки, психологічних потреб дитини, особистих меж або конструктивного спілкування.

Так, показник впливу війни має середнє значення 3,29, що демонструє відчутний вплив воєнних подій на життєвий досвід респондентів і, ймовірно, на їхнє сприйняття сімейної безпеки, стабільності та майбутнього.

Аналіз провідних термінальних цінностей за методикою М. Рокіча показав, що найбільш значущою для респондентів є цінність активного діяльного життя, яку обрали 33 особи, тобто 41,3% вибірки (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Провідні термінальні цінності за методикою «Ціннісні орієнтації»

Змінні	Фактична кількість	Співвідношення
Активна діяльна життя	33	41,3%
Впевненість у собі	9	11,3%
Життєва мудрість	2	2,5%
Здоров'я	9	11,3%
Краса природи і мистецтва	1	1,3%
Любов	7	8,8%
Матеріально забезпечене життя	3	3,8%
Наявність хороших і вірних друзів	1	1,3%
Продуктивна життя	1	1,3%
Пізнання	2	2,5%
Розваги	1	1,3%
Свобода	2	2,5%
Творчість	2	2,5%
Цікава робота	3	3,8%
Щасливе сімейне життя	3	3,8%
Щастя інших	1	1,3%

Значно менша частина респондентів надала перевагу таким цінностям, як впевненість у собі та здоров'я, кожна з яких представлена 11,3%. Це дає підстави припустити, що для частини вибірки важливими є внутрішня стійкість, самоповага, фізичне й психологічне благополуччя.

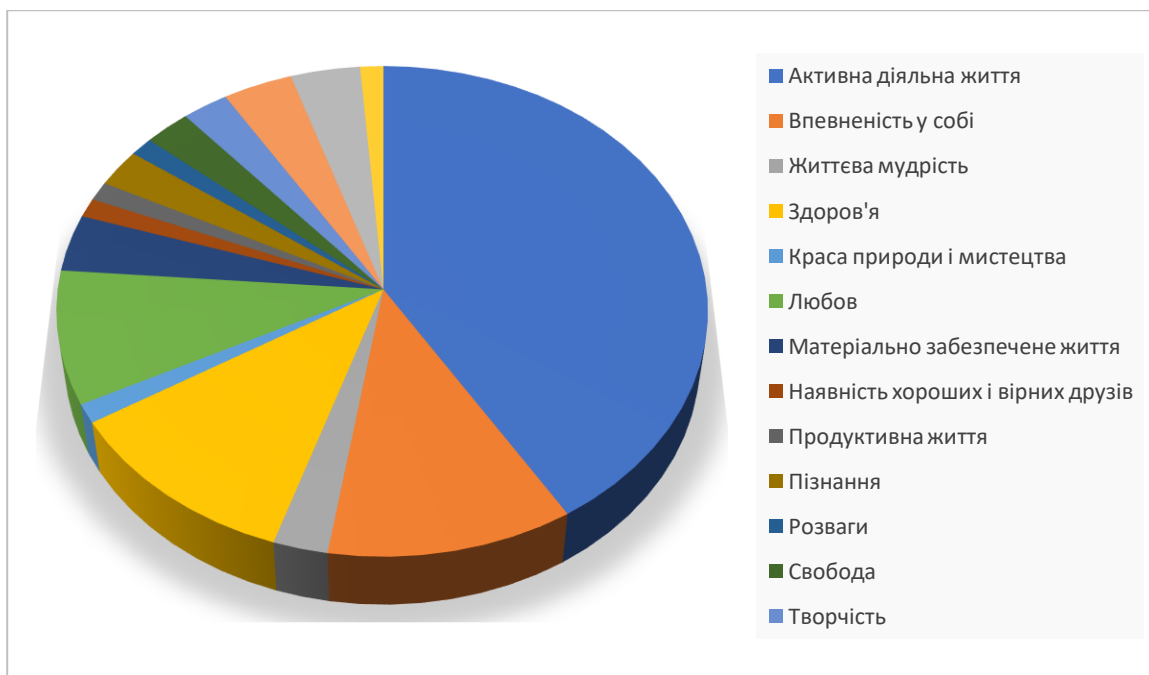

Рис. 3.1. Розподіл вибірки за провідними термінальними цінностями

Цінність любові обрали 8,8% респондентів, що вказує на значущість емоційної близькості, прив'язаності та міжособистісних стосунків, однак ця сфера не стала домінуючою для більшості. Такі цінності, як матеріально забезпечене життя, цікава робота та щасливе сімейне життя, мають нижчі показники, по 3,8%, що може свідчити про те, що є важливими, але не першочерговими у загальній ієрархії життєвих цілей респондентів.

Загалом результати демонструють переважання цінностей, пов'язаних із діяльністю, самоствердженням та особистісною активністю, тоді як традиційні сімейні, естетичні чи альтруїстичні цінності займають менш виражене місце.

Результати аналізу інструментальних цінностей свідчать про те, що серед респондентів найбільш вираженою є цінність акуратності, яку обрали 31 особа, що становить 38,8% вибірки (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Провідні інструментальні цінності за методикою «Ціннісні орієнтації»

Змінні	Фактична кількість	Співвідношення
Акуратність	31	38,8%
Високі запити	3	3,8%
Вихованість	1	1,3%
Відповідальність	1	1,3%
Ефективність у справах	7	8,8%

Життєрадісність	7	8,8%
Незалежність	4	5%
Непримиренність до недоліків у собі та інших	4	5%
Освіченість	1	1,3%
Раціоналізм	1	1,3%
Старанність	1	1,3%
Чесність	4	5%
Чуйність	13	16,3%
Широта поглядів	2	2,5%

Другою за поширеністю є чуйність, яку обрали 13 респондентів, тобто 16,3%. Це свідчить про важливість емоційної уважності до інших людей, здатності до співпереживання та готовності підтримувати близьких.

Помітне місце також займають ефективність у справах і життєрадісність, кожна з яких представлена 8,8%. Це може свідчити про поєднання прагнення до результативності з бажанням зберігати позитивне ставлення до життя. При цьому такі якості, як відповідальність, освіченість, раціоналізм і старанність, мають дуже низьку частку виборів. Це не обов'язково означає їхню незначущість для респондентів загалом, однак як провідні інструментальні цінності обиралися рідко.

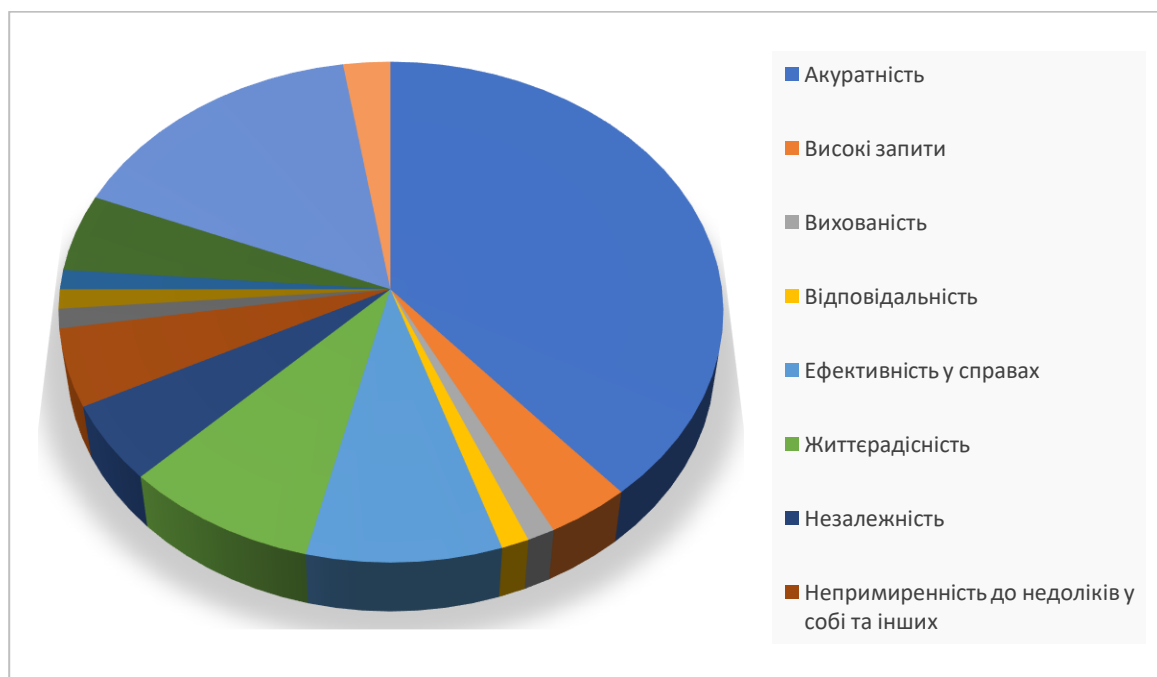

Рис. 3.2. Розподіл вибірки за провідними інструментальними цінностями

Отримані результати показують, що у вибірці переважає орієнтація на зовнішню впорядкованість, коректність поведінки та доброзичливе ставлення до інших, тоді як цінності, пов'язані з раціональним самоконтролем або інтелектуальним розвитком, мають менш виражене значення.

За результатами методики «Шкала сімейного оточення» було встановлено, що найвищі середні показники серед характеристик сімейного середовища мають експресивність та організованість (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Результати методики «Шкала сімейного оточення»

Змінні	Середнє	Медіана	СВ	Мін	Макс
Згуртованість	4,99	5	2,02	1	9
Експресивність	5,46	6	1,94	1	9
Конфліктність	4,64	5	2,13	0	8
Незалежність	4,8	5	1,59	1	7
Орієнтація на досягнення	4,61	5	1,49	1	8
Інтелектуально-культурна орієнтація	3,83	4	1,54	0	7
Активно-рекреаційна орієнтація	4,2	4	2,06	0	9
Морально-етична орієнтація	4,85	5	1,58	1	8
Організованість	5,34	6	2,26	0	9
Контроль	4	4	1,6	1	8

Показник експресивності становить 5,46, що свідчить про відносно помітну можливість відкритого прояву емоцій, думок і переживань у сімейному середовищі респондентів. Організованість із середнім значенням 5,34 вказує на наявність певної структурованості сімейного життя, правил, розподілу обов'язків або звичних моделей взаємодії.

Згуртованість має середнє значення 4,99, що дозволяє говорити про помірний рівень емоційної єдності та взаємної підтримки в родині. Близькими до середнього рівня є також морально-етична орієнтація, незалежність та орієнтація на досягнення. Це означає, що в сімейному середовищі респондентів певною мірою були присутні як моральні норми й уявлення про правильну поведінку, так і очікування самостійності та результативності. Показник конфліктності становить 4,64, що свідчить про

наявність напруження або суперечностей у сімейній взаємодії, проте цей показник не є домінувальним.

Найменш вираженою виявилася інтелектуально-культурна орієнтація із середнім значенням 3,83, що може вказувати на недостатню представленість у сімейному житті практик, пов'язаних із культурним розвитком, читанням, обговоренням суспільних подій, мистецтва або освіти.

Розподіл вибірки за складовими сімейного оточення дозволив детальніше побачити, як представлені низькі, середні та високі рівні окремих характеристик (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Розподіл вибірки за складовими сімейного оточення (у%)

Змінні	Низький	Середній	Високий
Згуртованість	27,5%	43,8%	28,7%
Експресивність	15%	55%	30%
Конфліктність	32,4%	43,8%	23,8%
Незалежність	25%	61,2%	13,8%
Орієнтація на досягнення	23,8%	70%	6,2%
Інтелектуально-культурна орієнтація	42,5%	55%	2,5%
Активно-рекреаційна орієнтація	36,2%	48,8%	15%
Морально-етична орієнтація	20%	66,2%	13,8%
Організованість	21,2%	45%	33,8%
Контроль	36,2%	56,3%	7,5%

Найбільш типовим для більшості шкал є середній рівень, що свідчить про відсутність різко виражених крайніх тенденцій у сімейному середовищі респондентів. Наприклад, середній рівень експресивності мають 55% учасників, а високий рівень спостерігається у 30%, що підтверджує відносно сприятливу ситуацію щодо відкритості емоційного спілкування в сім'ях. За шкалою згуртованості також переважає середній рівень, який мають 43,8% респондентів, тоді як низький і високий рівні представлені майже однаково. Це може свідчити про неоднорідність сімейного досвіду, коли частина респондентів виростала в досить підтримувальному середовищі, а інша частина мала менш тісні емоційні зв'язки з родиною.

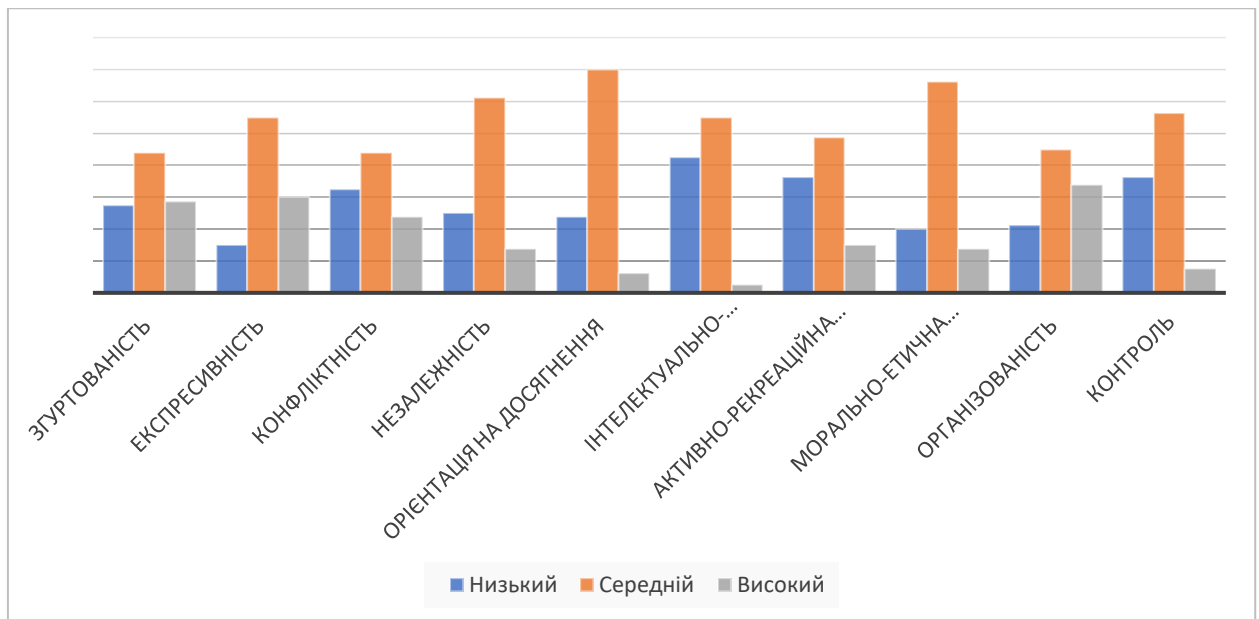

Рис. 3.3. Розподіл вибірки за складовими сімейного оточення

Особливо показовою є інтелектуально-культурна орієнтація, де високий рівень мають лише 2,5% респондентів, тоді як низький рівень спостерігається у 42,5%. Це дає підстави припустити, що культурно-освітній компонент сімейного середовища був недостатньо вираженим для значної частини вибірки.

Також низькою є частка високого рівня орієнтації на досягнення та контролю, що може свідчити про помірність вимогливості й регламентованості в сім'ях.

Загалом результати демонструють, що сімейне оточення респондентів здебільшого характеризується середнім рівнем розвитку основних параметрів, але має окремі слабші зони, насамперед у сфері інтелектуально-культурної активності та надмірного контролю.

Під час аналізу результатів методики «Тест профілю відносин» було виявлено, що найбільш вираженим показником є дисфункціональне відділення, середнє значення якого становить 34,7 (див. табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Результати методики «Тест профілю відносин» (RPT)»

Змінні	Середнє	Медіана	СВ	Мін	Макс
Деструктивна надзалежність	29,5	30	7,21	14	47
Дисфункціональне відділення	34,7	35	6,79	19	48

Здорова залежність	32,4	34	6,61	16	46
--------------------	------	----	------	----	----

Це може свідчити про певні труднощі респондентів у побудові близьких стосунків, зокрема про схильність до емоційного дистанціювання, уникнення залежності від інших або прагнення зберігати надмірну автономію.

Показник здорової залежності становить 32,4, що вказує на наявність у частини респондентів здатності до підтримувальних, довірливих і взаємних стосунків, у яких залежність є природною частиною близькості.

Загалом результати методики свідчать про те, що міжособистісні стосунки респондентів можуть поєднувати як потребу в близькості, так і труднощі з балансом між автономією та емоційною прив'язаністю.

Розподіл вибірки за складовими профілю відносин показує, що для більшості респондентів характерний середній рівень прояву всіх трьох досліджуваних характеристик (див. табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Розподіл вибірки за складовими профілю відносин (у%)

Змінні	Низький	Середній	Високий
Деструктивна надзалежність	15%	58,8%	26,2%
Дисфункціональне відділення	13,8%	51,2%	35%
Здорова залежність	31,3%	55%	13,8%

Деструктивна надзалежність на середньому рівні виявлена у 58,8% учасників, що свідчить про наявність певної потреби в підтримці та схваленні з боку інших, однак без тотального переважання надмірної залежності. Високий рівень цього показника мають 26,2% респондентів, і це може вказувати на групу учасників, для яких близькі стосунки можуть супроводжуватися страхом втрати, емоційною вразливістю або надмірною орієнтацією на партнера чи значущих людей.

Найбільша частка високого рівня спостерігається за шкалою дисфункціонального відділення, де становить 35%. Це є важливим результатом, оскільки може свідчити про поширеність захисного дистанціювання в міжособистісних стосунках.

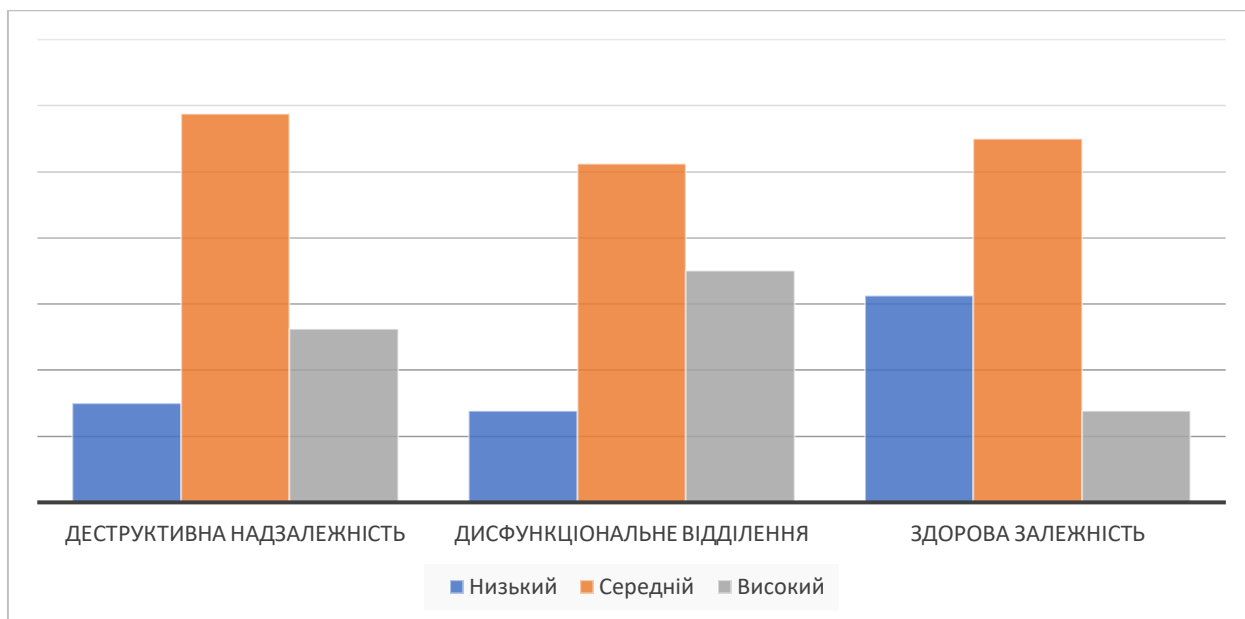

Рис. 3.4. Розподіл вибірки за складовими профілю відносин

Здорова залежність переважно перебуває на середньому рівні у 55% респондентів, однак високий рівень мають лише 13,8%. Це дає підстави вважати, що для значної частини вибірки здатність до гармонійної взаємозалежності сформована частково.

Аналіз результатів біографічного опитувальника показав, що найвищі середні значення отримано за шкалою виховання та стилю, яка становить 9,28, а також за шкалою сімейної ситуації, де середнє значення дорівнює 7,75, а це свідчить про те, що сімейно-виховний досвід є однією з найбільш помітних біографічних характеристик респондентів (див. табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Результати методики «Біографічний опитувальник» (BIV)»

Змінні	Середнє	Медіана	СВ	Мін	Макс
Сімейна ситуація	7,75	8	3,34	0	14
Сила «Я»	4,5	5	2,15	0	10
Соціальне положення	3,16	3	2,08	0	10
Виховання, стиль	9,28	10	4,11	1	18
Нейротизм	5,46	5	2,08	1	10
Соціальна активність	4,38	4	2,28	0	9
Психофізіологічна конституція	4,65	5	2,45	0	10
Екстраверсія	4,78	5	1,92	1	9

Отримані дані підтверджують значущість родинного контексту для формування особистісних рис, способів реагування, самооцінки та життєвих установок. Показник нейротизму становить 5,46, що може свідчити про помірну емоційну напруженість, чутливість до стресу або схильність до переживання внутрішнього дискомфорту в частини респондентів.

Показники сили «Я», соціальної активності, психофізіологічної конституції та екстраверсії перебувають у близькому діапазоні, що вказує на помірний рівень особистісної ресурсності, комунікативності та активності. Нижчим є показник соціального положення, середнє значення якого становить 3,16. Це може відображати певні обмеження або неоднорідність соціального досвіду респондентів, зокрема щодо відчуття соціальної стабільності, статусу чи можливостей.

Загалом дані біографічного опитувальника демонструють, що сімейна ситуація та стиль виховання є вагомими чинниками у життєвій історії учасників дослідження, тоді як соціальні та індивідуально-психологічні характеристики мають більш помірну вираженість.

Результати методики ACE свідчать про наявність у вибірці різного ступеня несприятливого дитячого досвіду (див. табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Результати методики «Міжнародний опитувальник несприятливого дитячого досвіду» (ACE)»

Змінні	Середнє	Медіана	СВ	Мін	Макс
Проживання у дисфункціональній сім'ї	2,3	1,5	2,54	0	9
Деструктивне ставлення оточення	3,97	4	3,25	0	10
Залучення до раннього статевого життя	0,37	0	0,68	0	2
Соціально-емоційна занедбаність	1,16	1	1,54	0	6
Несприятливий дитячий досвід	6,65	6	5,48	0	20

Загальний показник несприятливого дитячого досвіду становить 6,65, що вказує на те, що частина респондентів мала досвід подій або умов, які

могли впливати на емоційний розвиток, відчуття безпеки, довіру до інших людей і подальше формування життєвих цінностей.

Найвищий середній показник серед окремих складових має деструктивне ставлення оточення, який дорівнює 3,97. Це може свідчити про те, що респонденти частіше стикалися із негативними впливами ширшого соціального середовища.

Показник проживання у дисфункціональній сім'ї становить 2,3, що вказує на наявність у частини учасників досвіду сімейної нестабільності, напруження або порушення безпечної атмосфери в родині. Соціально-емоційна занедбаність має нижче середнє значення, однак її наявність також є важливою, оскільки дефіцит уваги, підтримки та прийняття в дитинстві може мати тривалий вплив на самооцінку й характер міжособистісних стосунків.

Найнижчим є показник залучення до раннього статевого життя, що свідчить про меншу вираженість цього чинника в межах вибірки порівняно з іншими проявами несприятливого дитячого досвіду.

Розподіл за наявністю несприятливого дитячого досвіду дає змогу побачити, яка частина респондентів перебуває в межах норми, а яка має показники, що виходять за її межі (див. табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Розподіл за наявністю несприятливого дитячого досвіду (у%)

Змінні	Норма	Не норма
Проживання у дисфункціональній сім'ї	85%	15%
Деструктивне ставлення оточення	53,8%	46,3%
Залучення до раннього статевого життя	73,8%	26,3%
Соціально-емоційна занедбаність	82,5%	17,5%
Несприятливий дитячий досвід	65%	35%

За загальним показником несприятливого дитячого досвіду 65% респондентів належать до норми, тоді як 35% мають показники, що можуть свідчити про наявність значущого негативного дитячого досвіду. Це є суттєвим результатом, оскільки понад третина вибірки потенційно мала умови

дитинства, які могли вплинути на формування ціннісно-смислової сфери, емоційної стабільності та характеру стосунків з іншими людьми.

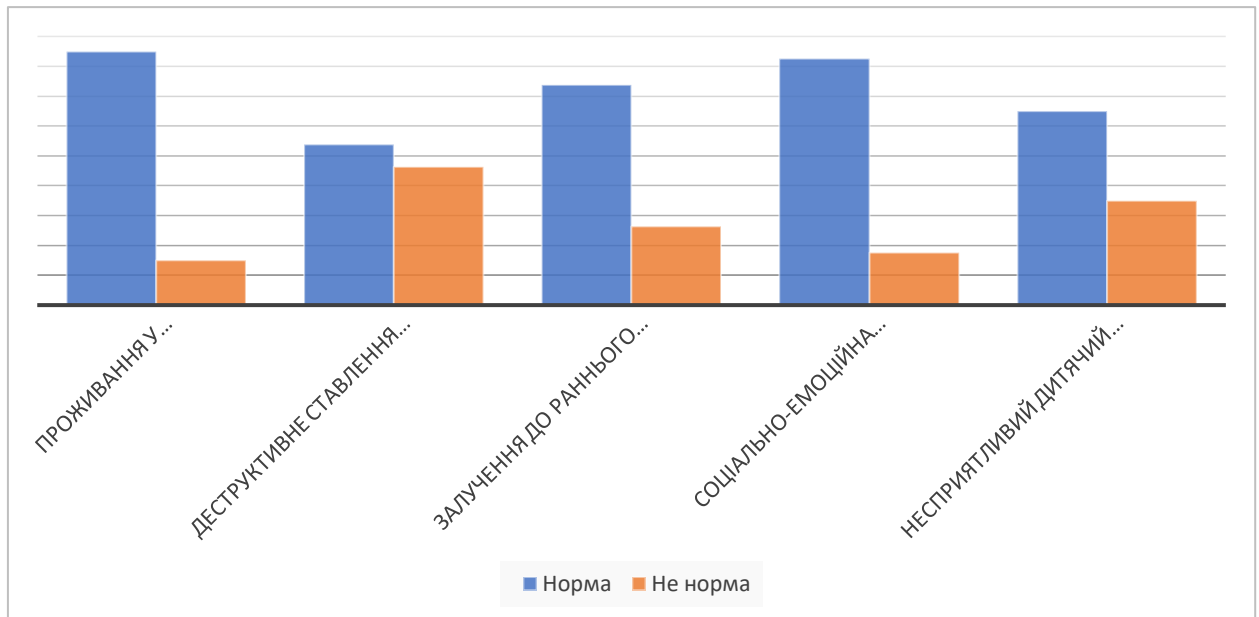

Рис. 3.4. Розподіл вибірки за складовими профілю відносин

Найбільш вираженим проблемним компонентом є деструктивне ставлення оточення, де показник не норми становить 46,3%. Це означає, що майже половина респондентів могла стикатися з негативним або травматичним ставленням з боку значущих людей чи соціального середовища. За шкалою проживання у дисфункціональній сім'ї не норма виявлена у 15% учасників, що є меншою часткою, однак цей показник залишається важливим для розуміння сімейного контексту розвитку.

Соціально-емоційна занедбаність представлена у 17,5% респондентів, що може вказувати на досвід недостатньої емоційної підтримки або ігнорування потреб дитини.

Окремо слід зазначити, що за показником залучення до раннього статевого життя не норма зафіксована у 26,3% вибірки, що потребує обережної інтерпретації з урахуванням вікових, соціальних і психологічних чинників.

Загалом результати показують, що хоча більшість респондентів перебуває в межах норми за показниками АСЕ, значна частина вибірки все ж має досвід несприятливих обставин дитинства, який може бути важливим

пояснювальним чинником у подальшому аналізі цінностей, сімейних установок і міжособистісних відносин.

3.2. Дослідження взаємозв'язку між сімейним середовищем, міжособистісними відносинами та ціннісними орієнтаціями особистості

У ході кореляційного аналізу ціннісних орієнтацій та складових авторської анкети було встановлено, що більшість показників сімейного досвіду не має статистично значущого зв'язку з термінальними та інструментальними цінностями (див. табл. 3.11).

Таблиця 3.11

Кореляційний аналіз ціннісних орієнтацій та складових авторської анкети

Змінні	Термінальні цінності	Інструментальні цінності
Сімейна підтримка	-0,016	0,041
Позитивний клімат	-0,044	-0,004
Психологічна обізнаність батьків	-0,318*	-0,212*
Вплив війни	-0,059	0,028

Примітка «» – статистична значущість на рівні $p < 0,05$.*

Зокрема, сімейна підтримка, позитивний клімат у родині та вплив війни демонструють дуже слабкі кореляції з обома групами цінностей, що не дозволяє говорити про їхній прямий виражений вплив на ціннісні орієнтації у межах цієї вибірки. Статистично значущий зв'язок виявлено між психологічною обізнаністю батьків і ціннісними орієнтаціями.

Кореляція з термінальними цінностями становить -0,318, а з інструментальними цінностями -0,212. Це свідчить про наявність оберненого зв'язку, тобто зі зростанням оцінки психологічної обізнаності батьків змінюється характер вираженості ціннісних орієнтацій.

Особливо помітним цей зв'язок є щодо термінальних цінностей, які відображають загальні життєві цілі особистості, тому можна припустити, що якість психологічної взаємодії з батьками має значення для формування

уявлень про бажане життя, самореалізацію, безпеку, близькість і особистісний розвиток.

Аналіз зв'язку між ціннісними орієнтаціями та складовими сімейного оточення показав, що серед усіх характеристик родинного середовища найбільш значущим чинником виявився контроль (див. табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Кореляційний аналіз ціннісних орієнтацій та складових сімейного оточення

Змінні	Термінальні цінності	Інструментальні цінності
Згуртованість	-0,216*	-0,081
Експресивність	0,057	0,117
Конфліктність	-0,077	0,104
Незалежність	-0,045	-0,066
Орієнтація на досягнення	-0,001	0,016
Інтелектуально-культурна орієнтація	0,063	0,109
Активно-рекреаційна орієнтація	-0,053	-0,195
Морально-етична орієнтація	-0,037	0,115
Організованість	-0,055	-0,068
Контроль	-0,430*	-0,346*

Примітка «» – статистична значущість на рівні $p < 0,05$.*

Так, має статистично значущий обернений зв'язок як із термінальними цінностями, так і з інструментальними цінностями. Кореляція з термінальними цінностями становить -0,430, а з інструментальними -0,346, що вказує на помірну силу зв'язку. Це може свідчити про те, що надмірна регламентація, обмеження самостійності, жорсткі правила або посилене втручання в особистий простір дитини можуть бути пов'язані зі змінами у структурі її ціннісних орієнтацій.

Найсильніший зв'язок з термінальними цінностями дає підстави припустити, що сімейний контроль може впливати передусім на формування життєвих цілей, уявлень про свободу, самостійність, досягнення та особисте щастя.

Також значущий обернений зв'язок виявлено між згуртованістю та термінальними цінностями, де коефіцієнт становить -0,216. Цей зв'язок є

слабшим, але свідчить про те, що емоційна єдність родини також певною мірою пов'язана з ієрархією життєвих цілей респондентів.

Інші показники, такі як експресивність, конфліктність, незалежність, орієнтація на досягнення, інтелектуально-культурна орієнтація, активно-рекреаційна орієнтація, морально-етична орієнтація та організованість, не мають статистично значущих зв'язків із ціннісними орієнтаціями, що дозволяє зробити висновок, що не всі характеристики сімейного середовища однаково пов'язані з цінностями, а найбільш суттєву роль у цьому дослідженні відіграє рівень контролю в родині.

Кореляційний аналіз ціннісних орієнтацій та складових профілю відносин не виявив статистично значущих зв'язків між досліджуваними показниками (див. табл. 3.13).

Таблиця 3.13

**Кореляційний аналіз ціннісних орієнтацій та складових профілю
відносин**

Змінні	Термінальні цінності	Інструментальні цінності
Деструктивна надзалежність	-0,017	-0,091
Дисфункціональне відділення	0,111	0,127
Здорова залежність	0,010	0,148

Примітка «» – статистична значущість на рівні $p < 0,05$.*

Деструктивна надзалежність має дуже слабкі обернені кореляції з термінальними та інструментальними цінностями, що не дає підстав говорити про суттєвий вплив надмірної залежності у стосунках на ціннісну сферу респондентів. Дисфункціональне відділення, навпаки, має слабкі прямі зв'язки з обома типами цінностей, однак ці показники також не є статистично значущими.

Здорова залежність демонструє слабкий позитивний зв'язок з інструментальними цінностями, що може вказувати на певну тенденцію до зв'язку між здатністю до конструктивної близькості та важливістю таких якостей, як чуйність, відповідальність, чесність або ефективність у справах, проте цей зв'язок не досягає рівня статистичної значущості.

Отримані результати свідчать про те, що в межах цієї вибірки особливості міжособистісної залежності та автономії не виступають провідними чинниками формування ціннісних орієнтацій.

Ймовірно, профіль відносин більше відображає актуальні способи побудови близькості, дистанції та підтримки, тоді як ціннісні орієнтації мають складнішу природу і можуть формуватися під впливом ширшого комплексу сімейних, соціальних, культурних та особистісних чинників.

У результаті аналізу взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями та біографічними показниками було встановлено, що статистично значущі кореляції спостерігаються лише за шкалою соціального положення (див. табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Кореляційний аналіз ціннісних орієнтацій та біографічних показників

Змінні	Термінальні цінності	Інструментальні цінності
Сімейна ситуація	0,119	0,125
Сила «Я»	-0,077	0,011
Соціальне положення	-0,288*	-0,293*
Виховання, стиль	0,054	-0,015
Нейротизм	0,106	0,095
Соціальна активність	-0,144	-0,105
Психофізіологічна конституція	-0,197	-0,164
Екстраверсія	-0,123	0,009

Примітка «*» – статистична значущість на рівні $p < 0,05$.

Цей показник має обернений зв'язок як із термінальними цінностями, так і з інструментальними цінностями, а відповідні коефіцієнти становлять - 0,288 та -0,293. Це свідчить про те, що соціальний досвід респондентів, пов'язаний із їхнім становищем, відчуттям соціальної стабільності, можливостей або обмежень, може бути пов'язаний зі структурою життєвих цілей і засобів їх досягнення. Обернений характер зв'язку може означати, що за зміни соціального положення змінюється значущість певних цінностей, однак цей результат потребує обережної інтерпретації, оскільки кореляція не доводить причинно-наслідковий вплив.

Інші біографічні показники не продемонстрували статистично значущих зв'язків із ціннісними орієнтаціями. Сімейна ситуація має слабкі позитивні кореляції, сила «Я» майже не пов'язана з інструментальними цінностями, а соціальна активність, психофізіологічна конституція та екстраверсія демонструють слабкі обернені або майже нульові зв'язки.

Найбільш помітним виявився соціальний аспект біографічного досвіду, що підкреслює значення соціального контексту для формування ціннісно-смислової сфери особистості.

Аналіз кореляцій між ціннісними орієнтаціями та складовими несприятливого дитячого досвіду показав, що статистично значущі зв'язки виявлено лише з термінальними цінностями (див. табл. 3.15).

Таблиця 3.15

Кореляційний аналіз ціннісних орієнтацій та складових несприятливого дитячого досвіду

Змінні	Термінальні цінності	Інструментальні цінності
Проживання у дисфункціональній сім'ї	-0,175	-0,132
Деструктивне ставлення оточення	0,025	0,079
Залучення до раннього статевого життя	-0,249*	-0,127
Соціально-емоційна занедбаність	-0,283*	-0,168
Несприятливий дитячий досвід	-0,098	-0,042

Примітка «» – статистична значущість на рівні $p < 0,05$.*

Залучення до раннього статевого життя має обернений зв'язок із термінальними цінностями, де коефіцієнт становить -0,249. Це може свідчити про те, що такий досвід у дитинстві або ранньому віці пов'язаний зі змінами у сфері життєвих цілей, уявлень про близькість, безпеку, самореалізацію та особисте благополуччя.

Ще більш виражений обернений зв'язок виявлено між соціально-емоційною занедбаністю та термінальними цінностями, де коефіцієнт становить -0,283. Цей результат є важливим для теми дослідження, оскільки показує, що дефіцит емоційної підтримки, уваги, прийняття та турботи в

дитинстві може бути пов'язаний із формуванням базових життєвих орієнтирів особистості.

Загальний показник несприятливого дитячого досвіду не має статистично значущого зв'язку з цінностями, що може свідчити про неоднорідність впливу різних типів дитячих труднощів. Не сам факт наявності несприятливого досвіду загалом, а окремі його форми можуть бути більш значущими для формування ціннісно-сислової сфери.

Інструментальні цінності в цій таблиці не мають статистично значущих кореляцій із показниками ACE, що дозволяє припустити, що несприятливий дитячий досвід більше пов'язаний із життєвими цілями та смислами, ніж із конкретними способами поведінки або особистісними якостями, які людина вважає важливими.

3.3. Порівняльний аналіз результатів між представниками різних поколінь та інтерпретація отриманих даних

У ході порівняння результатів авторської анкети залежно від покоління було встановлено, що більшість показників не має статистично значущих відмінностей між міленіалами та зумерами (див. табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Результати авторської анкети залежно від покоління

Змінні	u- Мана- Уїтні	p	Сила ефекту	Середнє покоління міленіалів	Середнє покоління зумерів
Сімейна підтримка	681	0,251	0,149	3,37	3,63
Позитивний клімат	718	0,432	0,102	3,11	3,22
Психологічна обізнаність батьків	578	0,031*	0,277	2,42	2,82
Вплив війни	728	0,485	0,090	3,18	3,38

Примітка «*» – статистична значущість на рівні $p < 0,05$.

За шкалою сімейної підтримки середнє значення у зумерів є дещо вищим і становить 3,63 порівняно з 3,37 у міленіалів, однак рівень значущості $p = 0,251$ не дозволяє розглядати цю різницю як статистично підтверджену. Подібна ситуація спостерігається і за показником позитивного клімату, де

середнє значення також трохи вище у зумерів, але відмінність залишається незначущою. Це може свідчити про те, що загальне сприйняття підтримки та емоційної атмосфери в сім'ї в обох поколіннях є досить подібним. Статистично значуща різниця виявлена лише за показником психологічної обізнаності батьків, де $p=0,031$, а середнє значення у зумерів становить 2,82 проти 2,42 у міленіалів.

Можна казати, що представники молодшого покоління частіше сприймають своїх батьків як більш обізнаних у психологічних питаннях, що може бути пов'язано з поширенням психологічної інформації, популяризацією свідомого батьківства та більшою увагою до емоційних потреб дитини в сучасному суспільстві. Вплив війни виявився дещо вищим у зумерів, однак ця різниця статистично не підтверджена, тому її доцільно розглядати лише як тенденцію.

Порівняння ціннісних орієнтацій у представників двох поколінь показало, що статистично значущих відмінностей між міленіалами та зумерами не виявлено (див. табл. 3.17).

Таблиця 3.17

Результати методики «Ціннісні орієнтації» залежно від покоління

Змінні	u- Мана- Уїтні	p	Сила ефекту	Середнє покоління міленіалів	Середнє покоління зумерів
Термінальні цінності	757	0,588	0,069	21,15	22,12
Інструментальні цінності	800	0,999	0,004	31,85	31,22

Примітка «» – статистична значущість на рівні $p<0,05$.*

За термінальними цінностями середнє значення у зумерів становить 22,12, тоді як у міленіалів дорівнює 21,15. Хоча показник молодшого покоління є трохи вищим, рівень значущості $p=0,588$ свідчить про те, що ця різниця не є суттєвою.

За інструментальними цінностями результати двох груп майже повністю збігаються, оскільки $p=0,999$, а сила ефекту становить лише 0,004. Це дає

підстави вважати, що структура провідних життєвих цілей і бажаних способів поведінки в обох поколіннях є загалом подібною.

Отримані результати не підтверджують припущення про виражені покоління відмінності у ціннісних орієнтаціях у межах цієї вибірки.

Можна припустити, що базові цінності респондентів формуються під впливом спільного культурного, сімейного та соціального контексту. Тому сам факт належності до покоління міленіалів або зумерів не виступає достатньо сильним чинником для пояснення відмінностей у ціннісній сфері.

Аналіз результатів методики «Шкала сімейного оточення» залежно від покоління показав, що статистично значущі відмінності виявлено лише за окремими складовими сімейного середовища (див. табл. 3.18).

Таблиця 3.18

**Результати методики «Шкала сімейного оточення» залежно від
покоління**

Змінні	u- Мана- Уїтні	p	Сила ефекту	Середнє покоління міленіалів	Середнє покоління зумерів
Згуртованість	754	0,658	0,057	4,87	5
Експресивність	692	0,295	0,135	5,17	5,75
Конфліктність	512	0,005*	0,360	3,97	5,3
Незалежність	73	0,500	0,086	4,67	4,92
Орієнтація на досягнення	756	0,665	0,055	4,67	4,55
Інтелектуально- культурна орієнтація	767	0,746	0,041	3,87	3,77
Активно-рекреаційна орієнтація	768	0,759	0,040	4,27	4,12
Морально-етична орієнтація	593	0,043*	0,258	5,25	4,45
Організованість	791	0,930	0,011	5,27	5,4
Контроль	694	0,300	0,132	4,17	3,82

Примітка «» – статистична значущість на рівні $p < 0,05$.*

Найбільш помітна різниця стосується конфліктності, де $p=0,005$, а сила ефекту становить 0,360. Середнє значення у зумерів дорівнює 5,3, тоді як у міленіалів становить 3,97, що свідчить про те, що представники покоління зумерів частіше оцінюють своє сімейне середовище як більш конфліктне.

Такий результат може бути пов'язаний із вищою чутливістю молодшого покоління до емоційної напруги, більшою відкритістю у визнанні сімейних труднощів або реальними змінами в характері сімейної комунікації.

Також статистично значуща різниця встановлена за шкалою морально-етичної орієнтації, де $p=0,043$. У цьому випадку вищий показник мають міленіали, середнє значення яких становить 5,25, тоді як у зумерів дорівнює 4,45. Це може свідчити про те, що в сім'ях міленіалів більше підкреслювалися моральні правила, обов'язок, традиційні уявлення про правильну поведінку та відповідальність.

За іншими показниками значущих відмінностей не виявлено.

Згуртованість, експресивність, незалежність, орієнтація на досягнення, інтелектуально-культурна, активно-рекреаційна орієнтація, організованість і контроль мають близькі значення в обох групах. Тобто, поколінні відмінності проявляються переважно у сфері конфліктності та морально-нормативної атмосфери родини.

Порівняння результатів методики «Тест профілю відносин» показало, що між міленіалами та зумерами не виявлено статистично значущих відмінностей за жодною зі шкал (див. табл. 3.19).

Таблиця 3.19

Результати методики «Тест профілю відносин» (RPT) залежно від покоління

Змінні	u- Мана- Уїтні	p	Сила ефекту	Середнє покоління міленіалів	Середнє покоління зумерів
Деструктивна надзалежність	741	0,570	0,074	29	30,7
Дисфункціональне відділення	677	0,236	0,154	35,6	33,77
Здорова залежність	669	0,207	0,164	31,4	33,3

Примітка «» – статистична значущість на рівні $p<0,05$.*

Показник деструктивної надзалежності є дещо вищим у зумерів і становить 30,7 порівняно з 29 у міленіалів, однак рівень значущості $p=0,570$ не підтверджує суттєвості цієї різниці.

Дисфункціональне відділення, навпаки, трохи більше виражене у міленіалів, середнє значення яких становить 35,6, тоді як у зумерів дорівнює 33,77. Це може вказувати на певну тенденцію до більшої емоційної дистанційованості у старшої групи, однак статистично не підтверджена. Здорова залежність має дещо вищий показник у зумерів, що може свідчити про більшу готовність до емоційної близькості та взаємної підтримки, але ця відмінність також не є значущою.

Загалом результати свідчать про те, що покоління належності не має вирішального значення для формування профілю міжособистісних відносин у межах цієї вибірки. Імовірно, особливості залежності, автономії, близькості та дистанції більше пов'язані з індивідуальним сімейним досвідом, якістю прив'язаності та особистісними рисами, ніж із належністю до певного покоління.

Результати біографічного опитувальника залежно від покоління показали, що статистично значущих відмінностей між міленіалами та зумерами не встановлено (див. табл. 3.20).

Таблиця 3.20

Результати методики «Біографічний опитувальник» (BIV)» залежно від покоління

Змінні	u- Мана- Уїтні	p	Сила ефекту	Середнє покоління міленіалів	Середнє покоління зумерів
Сімейна ситуація	615	0,074	0,231	8,3	7,2
Сила «Я»	793	0,946	0,009	4,42	4,57
Соціальне положення	688	0,275	0,140	2,92	3,4
Виховання, стиль	625	0,091	0,219	10,07	8,47
Нейротизм	640	0,120	0,200	5,8	5,12
Соціальна активність	775	0,808	0,031	4,27	4,47
Психофізіологічна конституція	681	0,250	0,148	4,32	4,97
Екстраверсія	774	0,804	0,032	4,87	4,67

Примітка «*» – статистична значущість на рівні $p < 0,05$.

Показники демонструють певні тенденції, які можуть бути змістовно важливими для інтерпретації. Зокрема, сімейна ситуація має вище середнє

значення у міленіалів, яке становить 8,3 порівняно з 7,2 у зумерів, а рівень значущості $p=0,074$ наближається до статистично значущого. Це може свідчити про те, що старша група дещо виразніше оцінює вплив сімейних обставин у власній біографії.

Подібна тенденція спостерігається і за шкалою виховання та стилю, де середнє значення у міленіалів становить 10,07, а у зумерів 8,47. Хоча $p=0,091$ не дозволяє говорити про статистично значущу різницю, цей результат може вказувати на те, що міленіали сильніше пов'язують свій життєвий досвід із особливостями виховання.

За шкалою нейротизму показник також дещо вищий у міленіалів, що може відображати більшу емоційну напруженість або чутливість до стресу, однак відмінність не є значущою. Інші показники, такі як сила «Я», соціальне положення, соціальна активність, психофізіологічна конституція та екстраверсія, мають близькі значення в обох групах.

Отже, біографічні характеристики респондентів не демонструють чітко вираженого поколінного розмежування, хоча певні тенденції вказують на дещо більшу значущість сімейно-виховного досвіду для міленіалів.

Порівняльний аналіз несприятливого дитячого досвіду за методикою ACE показав, що між міленіалами та зумерами не виявлено статистично значущих відмінностей за жодним показником (див. табл. 3.21).

Таблиця 3.21

Результати методики «Міжнародний опитувальник несприятливого дитячого досвіду» (ACE)» залежно від покоління

Змінні	n- Мана- Уїтні	p	Сила ефекту	Середнє покоління міленіалів	Середнє покоління зумерів
Проживання у дисфункціональній сім'ї	752	0,639	0,060	2,35	2,25
Деструктивне ставлення оточення	729	0,493	0,088	4,27	3,67
Залучення до раннього статевого життя	698	0,985	0,002	0,35	0,4

Соціально-емоційна занедбаність	656	0,139	0,180	0,975	1,35
Несприятливий дитячий досвід	750	0,632	0,062	6,97	6,32

Примітка «» – статистична значущість на рівні $p < 0,05$.*

Загальний рівень несприятливого дитячого досвіду є дещо вищим у міленіалів і становить 6,97 порівняно з 6,32 у зумерів, однак рівень значущості $p=0,632$ свідчить про відсутність істотної різниці. Проживання у дисфункціональній сім'ї також має майже однакові середні значення в обох групах, що вказує на подібність цього аспекту дитячого досвіду незалежно від покоління.

Деструктивне ставлення оточення дещо більше виражене у міленіалів, тоді як соціально-емоційна занедбаність має вищий показник у зумерів. Проте ці відмінності не досягають статистичної значущості, тому їх варто розглядати лише як можливі тенденції. Показник залучення до раннього статевого життя майже не відрізняється між групами, що також підтверджує відсутність поколінного ефекту за цим параметром.

Загалом результати свідчать про те, що несприятливий дитячий досвід присутній в обох поколіннях на відносно подібному рівні. А це важливий висновок, оскільки показує, що зміна соціокультурних умов не обов'язково автоматично зменшує або посилює ризики несприятливого дитячого досвіду, а його виникнення може залежати від конкретної сімейної ситуації, якості батьківсько-дитячих стосунків і ширшого соціального контексту.

3.4. Практичні рекомендації щодо гармонізації сімейного середовища для розвитку ціннісно-смислової сфери особистості

За результатами емпіричного дослідження було встановлено, що одним із найменш виражених показників авторської анкети є психологічна обізнаність батьків. Її середнє значення становило 2,63, що є нижчим порівняно з показниками сімейної підтримки, позитивного клімату та впливу війни, а це дозволяє зробити висновок, що для значної частини респондентів

досвід сімейного виховання не завжди був пов'язаний із достатнім розумінням батьками психологічних потреб дитини, її емоційних станів, особистих меж, переживань і внутрішніх труднощів.

Насамперед доцільно рекомендувати батькам не обмежувати виховання лише контролем поведінки, вимогами до навчання, побутовими правилами або оцінюванням досягнень дитини.

Формування ціннісно-сміслової сфери потребує такої сімейної взаємодії, у якій дитина має можливість говорити про власні переживання, сумніви, страхи, бажання, цілі та життєві орієнтири.

Для цього батькам варто частіше використовувати відкриті запитання, уважно вислуховувати дитину без негайної критики, не знецінювати її емоції та не зводити розмову лише до повчань. Наприклад, замість фраз, які містять осуд або тиск, доцільно ставити запитання про те, що дитина відчуває, чому певна ситуація є для неї важливою, якої підтримки потребує та як сама бачить можливі способи розв'язання проблеми.

Такий стиль спілкування сприяє тому, що дитина поступово вчиться усвідомлювати власні стани, пояснювати свої рішення і краще розуміти, які цінності є для неї значущими.

Особливу увагу слід приділяти розвитку емоційної чутливості батьків. Результати дослідження показали, що сімейна підтримка загалом оцінювалася респондентами як помірно позитивна, однак позитивний клімат мав дещо нижчий показник, що може вказувати на наявність неоднозначності у сімейній атмосфері. Тому важливо, щоб підтримка в родині проявлялася у щоденній уважності до емоційного стану дитини.

Батькам варто помічати можливі причини цієї поведінки: втому, тривогу, образу, потребу в увазі, страх помилки або бажання бути прийнятим. Практично це може реалізовуватися через регулярні спокійні розмови, у яких дитина не боїться бути висміяною, покараною або неправильно зрозумілою. Важливо показувати, що різні емоції є природними й можуть бути обговорені без загрози для стосунків.

Важливою рекомендацією є перехід від директивної моделі виховання до діалогічної. Цінності особистості не варто формувати через пряме нав'язування, моралізування або постійне порівняння з іншими.

Натомість ефективнішим є обговорення життєвих ситуацій, сімейних рішень, моральних виборів, особистих цілей і наслідків різних вчинків. У такому спілкуванні батьки цікавляться думкою дитини, дозволяють їй аргументувати свою точку зору та поступово формувати власну систему переконань. Це особливо важливо з огляду на результати дослідження ціннісних орієнтацій, де провідною термінальною цінністю виявилось активне діяльне життя.

Окремо слід рекомендувати батькам поважати особисті межі дитини. Психологічна обізнаність передбачає розуміння того, що дитина або підліток має право на власні думки, інтереси, емоції, простір і поступове зростання самостійності. Порушення меж, надмірне втручання в особисте життя, знецінення переживань або вимога повної відкритості можуть посилювати недовіру й емоційне дистанціювання.

У дослідженні було встановлено, що за методикою профілю відносин найбільш вираженим є дисфункціональне відділення, що може вказувати на труднощі частини респондентів у побудові близьких стосунків та схильність до дистанціювання. Тому в сімейній взаємодії важливо створювати такі умови, за яких близькість не сприймається як тиск, а підтримка не перетворюється на контроль.

Батькам варто узгоджувати правила, пояснювати їхній сенс, визнавати право дитини на приватність і поступово передавати їй більше відповідальності за власні рішення.

Також доцільно рекомендувати використання принципів ненасильницької комунікації у сімейному спілкуванні. Йдеться про вміння говорити про проблему без образ, приниження, ярликів, погроз і звинувачень. Батькам варто формулювати свої очікування через опис конкретної ситуації,

власних почуттів і бажаних змін. Наприклад, замість узагальнених негативних характеристик доцільніше говорити про конкретну поведінку та її наслідки.

Отже, робота з якістю комунікації є необхідною умовою гармонізації сімейних відносин.

Важливим практичним напрямом є підвищення обізнаності батьків щодо вікових та індивідуальних особливостей розвитку дитини. Батькам варто розуміти, що потреба в самостійності, емоційна нестабільність, пошук власної ідентичності, зміна авторитетів і переосмислення цінностей є природними етапами розвитку, особливо в підлітковому та юнацькому віці. Якщо ці прояви сприймаються лише як непослух або протест, сімейна взаємодія може ставати більш напруженою. Натомість психологічно обізнані батьки можуть підтримувати дитину в період формування життєвих орієнтирів, допомагати їй аналізувати досвід, робити висновки, брати відповідальність і не боятися помилок. Такий підхід сприяє формуванню більш усвідомленої системи цінностей.

Доцільно також рекомендувати сім'ям формувати простір для спільного обговорення значущих тем. Оскільки у дослідженні було встановлено низьку вираженість інтелектуально-культурної орієнтації сімейного середовища, важливо посилювати практики спільного читання, обговорення фільмів, суспільних подій, мистецтва, професійних планів, моральних дилем і життєвих виборів. В таких ситуаціях дитина може вчитися зіставляти різні позиції, аргументувати власні погляди, бачити наслідки рішень і поступово вибудовувати власну систему смислів.

За результатами емпіричного дослідження було встановлено, що серед характеристик сімейного середовища контроль мав найсильніший статистично значущий обернений зв'язок із ціннісними орієнтаціями респондентів. Зокрема, кореляція контролю з термінальними цінностями становила $-0,430$, а з інструментальними цінностями $-0,346$. Це дає підстави розглядати надмірний контроль як один із важливих чинників, що може бути

пов'язаний зі змінами у структурі життєвих цілей, смислів, особистісних орієнтирів і способів поведінки.

У зв'язку з цим практичні рекомендації щодо гармонізації сімейного середовища мають бути спрямовані на заміну жорсткого контролю зрозумілими домовленостями, довірою, поступовим розширенням самостійності та підтримкою відповідальності дитини.

Насамперед батькам доцільно переглянути характер сімейних правил. Правила в родині мають бути засобом організації безпечного й передбачуваного середовища.

Для цього важливо пояснювати дитині причини встановлених обмежень, обговорювати їх відповідно до віку, враховувати її думку та за можливості спільно узгоджувати побутові, навчальні й особисті обов'язки. Якщо дитина розуміє сенс правил, частіше сприймає їх як частину відповідальності.

Натомість надмірна регламентація, постійні заборони, контроль кожного рішення, жорсткі покарання або вимога безумовного підпорядкування можуть послаблювати відчуття автономії та ускладнювати формування власної системи цінностей. Тому батькам варто замінювати категоричні заборони на пояснення, домовленості та спільний пошук рішень.

Важливою рекомендацією є поступове розширення простору самостійності дитини. Автономія передбачає надання їй можливості приймати посильні рішення, робити вибір, оцінювати наслідки своїх дій і брати відповідальність за них. У молодшому віці це може проявлятися у виборі занять, друзів, способів організації вільного часу або виконання навчальних завдань, а в підлітковому та юнацькому віці – у більшій участі в плануванні майбутнього, професійних намірах, особистих інтересах і життєвих цілях.

Оскільки за результатами дослідження провідною термінальною цінністю респондентів виявилось активне діяльне життя, важливо, щоб сімейне середовище підтримувало ініціативність, активність і прагнення до самореалізації.

Особливу увагу слід приділяти формуванню довіри в сімейних стосунках. Довіра розвивається тоді, коли дитина відчуває, що її думки, помилки, труднощі та переживання не стають підставою для приниження, різкого осуду або покарання. Батькам варто реагувати на помилки дитини через аналіз ситуації: що сталося, які були причини, які наслідки виникли, як можна вчинити інакше наступного разу. Якщо ж батьківська реакція будується переважно на контролі, недовірі та підозрі, дитина може навчитися приховувати власні переживання або рішення, що ускладнює відкрите сімейне спілкування і посилює емоційну дистанцію.

Окремим напрямом практичної роботи є профілактика соціально-емоційної занедбаності. У ході дослідження було встановлено, що соціально-емоційна занедбаність має статистично значущий обернений зв'язок із термінальними цінностями. Це означає, що нестача емоційної уваги, прийняття, турботи й підтримки в дитинстві може бути пов'язана з особливостями формування життєвих цілей і смислів.

Практично це означає необхідність регулярного спілкування, зацікавленості справами дитини, визнання її переживань, спільного проведення часу та готовності бути поруч у складних ситуаціях. Дитина має відчувати, що її помічають у звичайних щоденних ситуаціях.

Важливою рекомендацією є також усунення деструктивних форм ставлення в сімейному середовищі. За результатами АСЕ було встановлено, що деструктивне ставлення оточення є найбільш вираженим компонентом несприятливого дитячого досвіду, а майже половина респондентів мала показники поза межами норми за цим параметром. У зв'язку з цим у сімейному вихованні слід уникати приниження, висміювання, погроз, емоційного ігнорування, постійного порівняння з іншими, жорсткої критики та знецінення. Натомість батькам варто використовувати підтримувальний зворотний зв'язок, у якому критикується конкретна поведінка або ситуація.

Значущим напрямом гармонізації сімейного середовища є створення емоційно безпечної атмосфери. Емоційна безпека означає, що дитина може

відкрито говорити про свої труднощі, не боячись осуду, покарання або втрати любові. Для цього батькам варто демонструвати стабільність у ставленні до дитини, не використовувати любов як винагороду або покарання, не маніпулювати почуттям провини та не ставити прийняття в залежність лише від успіхів. Особливо важливо підтримувати дитину в ситуаціях помилок, невдач, конфліктів або невизначеності.

Також доцільно рекомендувати батькам підтримувати баланс між організованістю та гнучкістю. У дослідженні було встановлено, що організованість є однією з найбільш виражених характеристик сімейного середовища. Це можна розглядати як позитивний ресурс, оскільки структурованість сімейного життя допомагає створювати передбачуваність і стабільність.

Однак організованість не повинна переходити в жорсткий контроль. Сімейні правила мають залишати простір для індивідуальності, вікових потреб, особистих інтересів і самостійних рішень. Тому доцільно поєднувати стабільні сімейні норми з можливістю обговорення, перегляду домовленостей і врахування змін у розвитку дитини.

Практично важливим є також розвиток культури спільного ухвалення рішень у родині. Дитину варто залучати до обговорення питань, які стосуються її життя, навчання, дозвілля, обов'язків, сімейних планів і майбутніх цілей. Це допомагає формувати відчуття значущості власної позиції та відповідальності за прийняті рішення.

Якщо всі важливі рішення ухвалюються лише батьками, дитина може звикати до зовнішнього контролю або, навпаки, протестувати проти нього. Якщо ж бере участь у прийнятті рішень, це сприяє розвитку самостійності, критичного мислення, здатності до вибору та осмислення власних життєвих орієнтирів.

Отже, зниження надмірного контролю в сімейному середовищі має здійснюватися через перехід від авторитарного регулювання до довірливої, структурованої та підтримувальної взаємодії. Батькам доцільно

встановлювати зрозумілі правила, пояснювати їхній зміст, поважати особисті межі дитини, поступово розширювати її автономію, підтримувати відповідальність і забезпечувати емоційну безпеку.

Висновки до розділу 3

У ході емпіричного дослідження було встановлено, що сімейне середовище респондентів має переважно помірно сприятливий характер, однак окремі його складові виявилися проблемними або недостатньо вираженими. Зокрема, респонденти загалом оцінюють сімейну підтримку та позитивний клімат у родині на середньому рівні, що свідчить про наявність певного емоційного ресурсу в сімейному оточенні.

Хоча найнижчим показником за авторською анкетой виявилася психологічна обізнаність батьків, що може вказувати на недостатню увагу до емоційних потреб дитини, особистих меж, психологічної підтримки та конструктивної комунікації в родині.

За результатами дослідження ціннісних орієнтацій було встановлено, що серед термінальних цінностей у вибірці найбільш вираженою є цінність активного діяльного життя. Це свідчить про орієнтацію респондентів на активність, самореалізацію, включеність у життєві події та прагнення до особистісного розвитку. Серед інструментальних цінностей провідне місце займає акуратність, що може відображати значущість організованості, упорядкованості, дисциплінованості та відповідального ставлення до повсякденного життя.

Аналіз сімейного оточення показав, що найбільш вираженими його характеристиками є експресивність та організованість. Це означає, що в сім'ях респондентів певною мірою були присутні відкритість у вираженні емоцій, структурованість, правила та звичні форми взаємодії. Найменш вираженою виявилася інтелектуально-культурна орієнтація, що може свідчити про

недостатню представленість у родинних практиках, пов'язаних із культурним, освітнім та пізнавальним розвитком.

Результати аналізу профілю відносин засвідчили, що для респондентів характерне поєднання потреби в близькості з певними труднощами у встановленні балансу між автономією та залежністю. Особливо помітним виявився показник дисфункціонального відділення, що може свідчити про схильність частини респондентів до емоційного дистанціювання або обережності у близьких стосунках.

За результатами біографічного опитувальника було встановлено, що сімейна ситуація та стиль виховання є важливими складовими життєвого досвіду респондентів. Це підтверджує значущість родинного контексту для формування особистісних особливостей, способів реагування, ставлення до себе та інших людей.

Дослідження несприятливого дитячого досвіду показало, що хоча більшість респондентів перебуває в межах норми, значна частина вибірки має досвід несприятливих обставин дитинства. Найбільш вираженим компонентом виявилось деструктивне ставлення оточення, що свідчить про важливість емоційної безпеки, підтримки та недопущення приниження, знецінення або жорсткої критики в сімейному середовищі.

Кореляційний аналіз показав, що не всі характеристики сімейного середовища однаково пов'язані з ціннісними орієнтаціями. Найбільш значущими виявилися психологічна обізнаність батьків, контроль у сім'ї, соціальне положення, соціально-емоційна занедбаність та окремі прояви несприятливого дитячого досвіду. Особливо важливим є те, що надмірний контроль має статистично значущий обернений зв'язок як із термінальними, так і з інструментальними цінностями. Це дає підстави вважати, що жорстке регулювання, обмеження самостійності та недостатня довіра в родині можуть бути пов'язані з особливостями формування життєвих цілей і способів їх досягнення.

Порівняльний аналіз між поколіннями показав, що міленіали та зумери загалом мають подібні показники ціннісних орієнтацій, профілю відносин, біографічного досвіду та несприятливого дитячого досвіду. Зумери вище оцінюють психологічну обізнаність батьків, що може бути пов'язано з поширенням психологічних знань і зміною підходів до виховання. Також у зумерів вищим є показник конфліктності в сімейному середовищі, тоді як у міленіалів більш виражена морально-етична орієнтація родини.

Отже, результати емпіричного дослідження підтвердили, що сімейне оточення є важливим чинником формування ціннісно-сміслової сфери особистості.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та поставлених завдань дослідження було досягнуто наступного:

1. Встановлено, що ціннісно-смилова сфера є складним інтегральним утворенням, яке охоплює систему цінностей, життєвих смислів, переконань, цілей, ідеалів і мотиваційних установок особистості. Ціннісно-смилова сфера виконує регулятивну, орієнтаційну та смислоутворювальну функції, оскільки визначає життєві пріоритети людини, її ставлення до себе, інших людей, соціального середовища та власного майбутнього.

Теоретичний аналіз показав, що у психології ціннісно-смилова сфера розглядається в межах кількох підходів. Гуманістичний підхід акцентує увагу на зв'язку цінностей із самореалізацією, розвитком потенціалу та особистісним зростанням. Екзистенційний підхід підкреслює значення пошуку смислу життя як внутрішньої опори людини в умовах труднощів і життєвих змін. Аксіологічний підхід розглядає цінності як основу спрямованості особистості, її моральної позиції, життєвих виборів і поведінкових стратегій.

У результаті було встановлено, що ціннісно-смилова сфера формується і трансформується впродовж життя під впливом соціального середовища, виховання, індивідуального досвіду та міжособистісних взаємин.

2. Встановлено, що сім'я є первинним середовищем соціалізації, у якому дитина засвоює базові норми поведінки, моральні принципи, способи комунікації, моделі взаємодії та уявлення про значущі життєві цілі. В сімейному середовищі формуються перші уявлення про довіру, відповідальність, підтримку, самостійність, безпеку, близькість і межі у стосунках.

Було з'ясовано, що сімейне оточення впливає на розвиток особистості через психологічний клімат родини, стиль виховання, рівень емоційної підтримки, характер комунікації, ступінь контролю, згуртованість,

конфліктність і наявність або відсутність безпечної прив'язаності. Сприятливе сімейне середовище, побудоване на підтримці, прийнятті, відкритому спілкуванні та повазі до автономії дитини, створює умови для розвитку впевненості, відповідальності, соціальної активності та внутрішньої цілісності.

Натомість надмірний контроль, емоційна холодність, конфліктність, нестабільність і несприятливий дитячий досвід можуть ускладнювати формування гармонійної системи цінностей і життєвих смислів.

3. Теоретичний аналіз дав підстави визначити суб'єктивне благополуччя як стан внутрішньої узгодженості особистості, її цінностей, життєвих цілей, смислів і реального досвіду. Було встановлено, що людина відчуває вищий рівень психологічної цілісності тоді, коли її життєві цілі відповідають внутрішнім переконанням, а соціальне середовище підтримує можливість самореалізації та побудови значущих стосунків.

Суб'єктивне благополуччя у роботі було розглянуто як результат взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників. З одного боку, залежить від сформованості ціннісних орієнтацій, наявності життєвих смислів, здатності до саморегуляції та усвідомлення власних цілей. З іншого боку, важливу роль відіграє сімейний досвід, оскільки родина створює перші умови для переживання безпеки, прийняття, довіри й емоційної підтримки.

Таким чином, було підтверджено, що ціннісно-смилова сфера і суб'єктивне благополуччя взаємопов'язані, а сімейне середовище виступає одним із важливих чинників цієї взаємодії.

4. Встановлено, що загальний рівень сімейної підтримки та позитивного клімату в досліджуваній вибірці має помірно виражений характер, тоді як психологічна обізнаність батьків виявилася одним із найнижчих показників серед компонентів авторської анкети. Це свідчить про те, що респонденти загалом відзначають наявність певної підтримки в сімейному середовищі, однак вказують на недостатню увагу батьків до психологічних потреб, емоційного стану та особистісних переживань дитини.

Аналіз ціннісних орієнтацій показав, що серед термінальних цінностей провідне місце посідає активне діяльне життя, що вказує на значущість особистісної активності, самоствердження, життєвої енергії та прагнення до включеності у події власного життя. Серед інструментальних цінностей найчастіше обиралася акуратність, а також помітне місце займала чуйність.

Результати дослідження сімейного оточення засвідчили, що найвищими показниками є експресивність та організація, що може вказувати на здатність родин до відкритого прояву емоцій і підтримання певної структурованості сімейного життя. Найнижчим показником виявилася інтелектуально-культурна орієнтація, що свідчить про менш виражену роль спільної пізнавальної, культурної або інтелектуальної активності в сімейному середовищі респондентів.

Кореляційний аналіз показав, що не всі характеристики сімейного середовища мають однакове значення для формування ціннісних орієнтацій. Найбільш суттєвим чинником виявився сімейний контроль, який має найсильніший обернений зв'язок як із термінальними, так і з інструментальними цінностями. Це дає підстави стверджувати, що надмірна регламентація, жорсткість, авторитарність і обмеження автономії можуть бути пов'язані з особливостями формування життєвих цілей та способів їх досягнення.

Також було виявлено обернені зв'язки між психологічною обізнаністю батьків і ціннісними орієнтаціями, а також між згуртованістю і термінальними цінностями, що потребує обережної інтерпретації з урахуванням специфіки шкал і способу обрахунку показників.

Аналіз міжособистісного профілю показав, що найбільш вираженим є показник дисфункційного відсторонення, поряд із достатньо високим рівнем здорової залежності. Це свідчить про складне поєднання потреби у близькості з тенденцією до емоційного дистанціювання або обережності у стосунках. Показники профілю відносин не продемонстрували статистично значущих зв'язків із ціннісними орієнтаціями, що дозволяє припустити, що у цій вибірці

загальні характеристики сімейного середовища та дитячого досвіду мають більше значення для ціннісної сфери, ніж актуальний стиль міжособистісної залежності.

Результати біографічного опитувальника засвідчили, що найбільш вираженими є показники, пов'язані зі стилем виховання та сімейною ситуацією, тоді як соціальне становище має найнижчий показник. При цьому соціальне становище виявило обернений зв'язок із термінальними та інструментальними цінностями, що може свідчити про значення соціально-біографічного контексту для формування життєвих орієнтирів.

Результати ACE-IQ показали наявність несприятливого дитячого досвіду в частини респондентів, причому найбільш вираженим є деструктивне ставлення з боку середовища. Окремі компоненти несприятливого дитячого досвіду, зокрема раннє сексуальне залучення та соціально-емоційна занедбаність, мали обернені зв'язки з термінальними цінностями, що вказує на можливий вплив травматичного або емоційно дефіцитарного досвіду на формування життєвих цілей.

Порівняльний аналіз між представниками різних поколінь показав, що міленіали та зумери загалом мають подібну структуру ціннісних орієнтацій. Значущих відмінностей за термінальними та інструментальними цінностями не виявлено, що свідчить про відносну стабільність базових життєвих орієнтирів у представників двох поколінь. Також було встановлено окремі поколіннєві відмінності у характеристиках сімейного середовища.

Зумери вище оцінюють психологічну обізнаність батьків, що може бути пов'язано з поширенням психологічних знань, популяризацією свідомого батьківства та більшою увагою до емоційних потреб дитини. При цьому у зумерів вищим є показник конфліктності, тоді як у міленіалів більш виражена морально-етична орієнтація родини.

5. Отримані результати підтвердили, що сімейне оточення справді виступає важливим чинником формування ціннісно-сміслової сфери особистості.

Найбільше значення мають конкретні особливості родинної взаємодії, зокрема рівень контролю, емоційна безпека, автономія, психологічна чутливість батьків, наявність або відсутність занедбаності й деструктивного досвіду.

На основі результатів дослідження було обґрунтовано необхідність гармонізації сімейного середовища через зниження надмірного контролю, посилення довіри, розвиток автономії дитини, формування емоційно безпечної атмосфери, покращення сімейної комунікації та підвищення психологічної обізнаності батьків. Особливого значення набуває підтримка дитини у процесі самостійного вибору, визнання її права на власні переживання, думки і цілі, а також поступова передача відповідальності відповідно до віку та рівня зрілості.

Практичні рекомендації також мають бути спрямовані на профілактику соціально-емоційної занедбаності, деструктивного ставлення з боку середовища та порушення психологічної безпеки в родині. Важливо активно формувати підтримувальну родинну атмосферу, у якій дитина може відкрито висловлювати емоції, обговорювати труднощі, отримувати допомогу і розвивати самостійність.

Отже, у результаті проведеного дослідження було встановлено, що ціннісно-сміслова сфера особистості формується під впливом поєднання теоретично значущих і емпірично підтверджених чинників, серед яких особливе місце посідає сімейне оточення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко Ю. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: за результатами дослідження // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2014. № 2.
URL: <https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/137945>
2. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 270 с.
3. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 254 с.
4. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 308 с.
5. Володарська Н. Д., Карабаєва І. І. Вплив емоційних зв'язків на розвиток психологічного благополуччя сім'ї // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2021. № 3. С. 27–33.
6. Горбаль І. С. Відчуття суб'єктивного благополуччя як передумова та втілення психологічного здоров'я особистості // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2012. Вип. 2(2). С. 293–303.
URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2\(2\)_35](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2(2)_35)
7. Данильченко Т. В. Суб'єктивне соціальне благополуччя як психологічний феномен // Психологічні перспективи. 2016. Вип. 28. С. 93–107.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2016_28_11
8. Зінченко А., Русенкевич Я. Ціннісні орієнтації української молоді в структурі психологічних стратегій життєдіяльності: аналіз статевих відмінностей // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. 2024. Вип. 23 (68). С. 25–35.

URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/a006b41e-31da-4123-b6db-bdbe5ad2d845>

9. Каргіна Н. В. Феномен психологічного благополуччя особистості: особливості діагностики // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Психологія». 2015. Т. 20. Вип. 4 (38). С. 63–73.

10. Кияшко О. О. Ціннісні орієнтації сучасних підлітків // Актуальні проблеми психології в закладах освіти. 2016. Т. 6. С. 56–61.

URL: <https://journal.kdpu.edu.ua/psychology/uk/article/view/7314>

11. Лукасевич О. А. Суб'єктивне благополуччя як психологічний феномен // Проблеми сучасної психології. 2017. № 2. С. 109–114.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2017_2_21

12. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

13. Москаленко В. Соціальна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 184–210 с.

14. Москаленко О. В. Сучасні концепції ціннісно-смислової сфери особистості // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. Вип. 2. С. 113–117.

15. Олефір В., Боснюк В. Адаптація українськомовної версії шкали задоволеності життям Е. Дінера // Наука і освіта. 2024. № 2. С. 64–72.

URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/20561>

16. Пірен М., Цілюрик О. Ціннісні орієнтації молоді в українському суспільстві на сучасному етапі // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. 2011. № 4. С. 213–218. URL: <https://maup.com.ua>

17. Подкопаєва Ю. В. Вплив сім'ї та сімейних цінностей на формування духовності особистості дитини // Проблеми сучасної психології. 2010. Вип. 9.

URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/161926>

18. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

19. Фурман А. В. Психея // Психологія і суспільство. 2021. № 2. С. 5.

20. Чепелєва Н. В., Рудницька С. Ю. Психологічна характеристика особистості, здатної до самопроекування // Педагогіка і психологія. 2018. № 1. С. 71–77.
21. Allport G. W. Pattern and Growth in Personality. New York : Holt, Rinehart & Winston, 1961. 593 p.
22. Bandura A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.
23. Baumrind D. Child Care Practices Antecedent Three Patterns of Preschool Behavior. Genetic Psychology Monographs. 1967. Vol. 75. P. 43-88.
24. Bornstein R. F., Languirand M. A., Geiselman K. J. et al. Construct Validity of the Relationship Profile Test: A Self-Report Measure of Dependency-Detachment. Journal of Personality Assessment. 2003. Vol. 80(1). P. 64-74.
25. Bowlby J. Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment. New York: Basic Books, 1969.
26. Bowlby J. A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory. London: Routledge, 2005.
27. Coleman J. S. Foundations of Social Theory. Cambridge : Harvard University Press, 1990. 993 p.
28. Cortina J. M. What Is Coefficient Alpha? An Examination of Theory and Applications. Journal of Applied Psychology. 1993. Vol. 78(1). P. 98-104.
29. Cronbach L. J. Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests. Psychometrika. 1951. Vol. 16(3). P. 297-334.
30. Diener E., Emmons R., Larsen R., Griffin S. The Satisfaction With Life Scale // Journal of Personality Assessment. 1985. Vol. 49. P. 71–75.
URL: https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
31. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. New York : W. W. Norton & Company, 1968. 336 p.
32. Felitti V. J., Anda R. F., Nordenberg D. et al. Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in

Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. American Journal of Preventive Medicine. 1998. Vol. 14(4). P. 245-258.

33. Frankl V. E. Man's Search for Meaning. Boston : Beacon Press, 2006. 184 p.

34. Grusec J. E., Goodnow J. J. Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view // Developmental Psychology. 1994. Vol. 30, № 1. P. 4–19.

URL: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.1.4>

35. Knafo A., Schwartz S. H. Identity formation and parent–child value congruence in adolescence // British Journal of Developmental Psychology. 2004. Vol. 19. P. 439–458.

36. Maslow A. H. Motivation and Personality. New York : Harper & Row, 1954. 411 p.

37. Moos R. H., Moos B. S. Family Environment Scale Manual. 4th ed. Palo Alto: Mind Garden, 2009.

38. Nunnally J. C., Bernstein I. H. Psychometric Theory. 3rd ed. New York: McGraw-Hill, 1994.

39. Putney N. M., Bengtson V. L. Intergenerational relations in changing times // Handbook of the Life Course / ed. by J. T. Mortimer, M. J. Shanahan. Boston : Springer, 2003. P. 149–164.

40. Rogers C. R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. Boston : Houghton Mifflin, 1961. 420 p.

41. Rokeach M. The Nature of Human Values. New York : Free Press, 1973. 438 p.

42. Rokeach M. The Rokeach Value Survey. Sunnyvale, Calif.: Halgren Tests, 1967.

43. Ryff C. D. Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being // Journal of Personality and Social Psychology. 1989. Vol. 57. P. 1069–1081.

URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>

44. Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries // *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. Vol. 25. P. 1–65.

URL: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)

45. Schwartz S. H., Bardi A. Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective // *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2001. Vol. 32, № 3. P. 268–290.

URL: <https://doi.org/10.1177/0022022101032003002>

46. Seligman M. E. P. *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. New York : Free Press, 2002. 336 p.

47. Vertel A., Korolenko V., Shapovalova O., Bereziuk T. The role of the family in the education and upbringing of children // *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*.

URL: <https://brajets.com/brajets/article/view/1453>

ДОДАТКИ

Додаток А

Зміст методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча

Інструкція: Перед Вами два списки цінностей по 18 у кожному. Ваше завдання – присвоїти кожній цінності унікальний ранг від 1 до 18 у порядку її значущості для Вас як принципу, яким Ви керуєтеся у житті. Спочатку попрацюйте з першим списком (термінальні цінності), а потім з другим (інструментальні цінності). Ранг 1 отримує найбільш значуща цінність, ранг 18 – найменш значуща. Кожен ранг можна використати лише один раз. Якщо Ви зміните думку, Ви можете повернутися й виправити відповіді до відправлення форми. Працюйте вдумливо, але не затягуйте – важлива Ваша перша щира оцінка.

Перелік питань/тверджень:

Список А (термінальні цінності):

1. Активне діяльне життя (повнота й емоційна насиченість життя)
2. Життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом)
3. Здоров'я (фізичне і психічне)
4. Цікава робота
5. Краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі й у мистецтві)
6. Любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною)
7. Матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних утруднень)
8. Наявність гарних і вірних друзів
9. Суспільне визнання (повага навколишніх, колективу, товаришів по роботі)
10. Пізнання (можливість розширення свого утворення, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток)
11. Продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей)
12. Розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне удосконалювання)
13. Розваги (приємний, необтяжливий плин часу, відсутність обов'язків)
14. Воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
15. Щасливе сімейне життя
16. Щастя інших (добробут, розвиток і удосконалювання інших людей, усього народу, людства в цілому)

- 17.Творчість (можливість творчої діяльності)
- 18.Впевненість у собі (внутрішня гармонія, воля від внутрішніх протиріч, сумнівів)

Список Б (інструментальні цінності):

1. Акуратність (охайність), уміння тримати в порядку речі, порядок у справах
2. Вихованість (гарні манери)
3. Високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання)
4. Життєрадісність (почуття гумору)
5. Ретельність (дисциплінованість)
6. Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)
7. Непримиренність до недоліків у собі й інших
8. Освіченість (широта знань, висока загальна культура)
9. Відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримувати слова)
- 10.Раціоналізм (вміння реалістично і логічно мислити, приймати обмірковані, раціональні рішення)
- 11.Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)
- 12.Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів
- 13.Тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
- 14.Терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й обмани)
- 15.Широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати смаки, звичаї, звички інших)
- 16.Чесність (правдивість, щирість)
- 17.Ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
- 18.Чуйність (дбайливість)

Підрахунок: Випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер (від 1 до 18) у порядку значимості. Перше місце відповідає найбільш значущій цінності, 18 місце – найменш значущій. Отримані ранги є основою для аналізу.

Зміст методики «Шкала сімейного оточення»

Інструкція: В цьому опитувальнику 90 тверджень. Вам потрібно вирішити, які з цих тверджень є вірними щодо Вашої сім'ї, які – невірними. Якщо Ви вважаєте, що твердження вірне або в основному вірне щодо Вашої сім'ї, оберіть відповідь «Вірно». Якщо Ви вважаєте, що твердження невірне або в основному невірне, оберіть «Невірне». Вам може здатися, що деякі твердження є вірними щодо одних членів сім'ї і невірними щодо інших. Якщо члени сім'ї розділилися порівну, вирішіть для себе, яке загальне враження про Вашу сім'ю є сильнішим.

Перелік питань/тверджень:

1. Члени нашої сім'ї надають реальну допомогу і підтримку один одному.
2. Члени нашої сім'ї часто приховують свої відчуття.
3. У нашій сім'ї ми часто сваримося.
4. У нашій сім'ї ми не дуже часто робимо що-небудь самостійно (окремо від інших членів).
5. Ми вважаємо це за важливе – бути кращим в будь-якій справі, яку робиш.
6. Ми часто говоримо про політичні і соціальні проблеми.
7. Ми проводимо велику частину вихідних днів і вечорів вдома.
8. Члени нашої сім'ї досить часто дивляться передачі на морально-етичні теми.
9. Вся діяльність нашої сім'ї досить ретельно планується.
10. У нашій сім'ї рідко хтось командує.
11. Ми часто вдома «вбиваємо» час.
12. У своєму будинку ми говоримо про все, що хочемо.
13. Члени нашої сім'ї рідко відкрито сердяться.
14. У нашій сім'ї дуже заохочується незалежність.
15. Життєвий успіх (просування в житті) дуже важливий в нашій сім'ї.
16. Ми рідко ходимо на лекції, спектаклі і концерти.
17. Друзі часто приходять до нас в гості.
18. Ми вважаємо, що сім'я не несе відповідальності за своїх членів.
19. Ми, як правило, дуже охайні і організовані.
20. Число правил, яким ми слідуємо в нашій сім'ї, невелике.
21. Ми вкладаємо багато енергії в домашні справи.
22. Важко «розрядитися» удома, не роздратовуючи кого-небудь.
23. Члени нашої сім'ї інколи настільки розсердяться, що можуть кидати речі.
24. У нашій сім'ї ми обдумуємо свої справи поодиночі.
25. Для нас не дуже важливо, скільки заробляє людина.

26. У нашій сім'ї вважається дуже важливим дізнаватися про нові речі, події, факти.
27. Ніхто в нашій сім'ї не займається активно спортом, бігом, грою в бадмінтон і так далі.
28. Ми часто говоримо на морально-етичні теми.
29. У нашому будинку часто важко буває знайти річ, яка потрібна в даний момент.
30. У нас є один член сім'ї, який приймає більшість рішень.
31. У нашій сім'ї існує відчуття єдності.
32. Ми розповідаємо один одному про свої особисті проблеми.
33. Члени нашої сім'ї рідко виходять з себе.
34. У нашій сім'ї ми йдемо і приходимо, коли захочемо.
35. У будь-якій справі ми віримо в змагання і девіз «Хай переможе сильніший».
36. Ми не дуже цікавимося культурним життям.
37. Ми часто ходимо в кіно, театр, туристичні походи, на спортивні заходи і так далі.
38. Висока моральність не є пріоритетом нашої сім'ї.
39. Бути пунктуальним в нашій сім'ї дуже важливо.
40. У нашому будинку все робиться по одному і назавжди заведеному порядку.
41. Ми рідко викликаємося добровільно, коли щось потрібно зробити удома.
42. Якщо нам хочеться щось зробити експромтом, ми часто збираємося і робимо це.
43. Члени нашої сім'ї часто критикують один одного.
44. У нашій сім'ї дуже мало таємниць.
45. Ми завжди прагнемо робити справу так, щоб наступного разу вийшло набагато краще.
46. У нас рідко бувають інтелектуальні дискусії.
47. Всі в нашій сім'ї мають одне або декілька хобі.
48. У членів сім'ї строгі поняття про те, що правильно і що неправильно.
49. У нашій сім'ї всі часто змінюють думку про домашні справи.
50. У нашій сім'ї надається велике значення дотриманню правил.
51. Ми прагнемо робити все в ім'я згуртованості нашої сім'ї.
52. Якщо у нас в сім'ї починаєш скаржитися, хтось зазвичай турбується.
53. Члени нашої сім'ї іноді можуть вдарити один одного.
54. Члени нашої сім'ї зазвичай покладаються самі на себе, якщо виникає якась проблема.
55. Членів нашої сім'ї мало хвилює просування по роботі, шкільні відмітки і так далі.
56. Хтось в нашій сім'ї грає на музичному інструменті.
57. Члени нашої сім'ї приймають малу участь в розважальних заходах.

58. Ми переконані, що існують деякі речі, які потрібно приймати на віру.
59. Члени нашої сім'ї мають свої кімнати в порядку.
60. У сімейних рішеннях всі мають рівне право голосу.
61. У нашій сім'ї дуже слабо розвинений дух колективізму.
62. У нашій сім'ї відкрито обговорюються грошові справи і оплата рахунків.
63. Якщо в нашій сім'ї виникають розбіжності, ми прагнемо «згладити кути» і зберегти мир.
64. Члени нашої сім'ї посилено заохочують один одного відстоювати свої права.
65. У нашій сім'ї ми не дуже прагнемо до успіху.
66. Члени сім'ї часто ходять в бібліотеку.
67. Члени сім'ї іноді відвідують курси або беруть уроки по своїх інтересах і захопленнях (окрім школи).
68. У нашій сім'ї у кожного свої поняття про те, що правильно і що неправильно.
69. Обов'язки кожного в нашій сім'ї чітко визначені.
70. У нашій сім'ї ми можемо робити те, що хочемо.
71. Ми рідко по-справжньому ладнаємо один з одним.
72. У нашій сім'ї ми зазвичай стежимо за тим, що говоримо один одному.
73. Члени сім'ї часто намагаються бути в чомусь вище або перевершити один одного.
74. У нашому будинку важко побути одному, щоб це кого-небудь не образило.
75. «Справі – час, потісі – година» – таке правило нашої сім'ї.
76. Дивитися телевізор вважається в нашій сім'ї важливішим, ніж читати.
77. Члени сім'ї часто виходять «в світ».
78. Наша сім'я дотримується строгих моральних правил.
79. У нашій сім'ї з грошима звертаються не дуже дбайливо.
80. У нашій сім'ї панує правило: «Всякий цвіркун знає свою жердину!»
81. У нашій сім'ї всім приділяється достатньо багато часу і уваги.
82. У нашій сім'ї часто виникають спонтанні дискусії (експромти).
83. У нашій сім'ї ми вважаємо, що підвищенням голосу нічого не доб'єшся.
84. У нашій сім'ї не заохочується, щоб кожен висловлювався сам за себе.
85. Членів нашої сім'ї часто порівнюють з іншими людьми відносно того, як вони встигають на роботі або в школі.
86. У нашій сім'ї по-справжньому люблять музику, живопис, літературу.

87. Головна форма розваги у нас – дивитися телевізор або слухати радіо.

88. Члени нашої сім'ї вірять в перемогу справедливості.

89. У нашій сім'ї посуд миється відразу після їжі.

90. У нашій сім'ї небагато що проходить безкарно.

Підрахунок: Підраховується кількість відповідей, що збігаються з ключем, для кожної з 10 шкал окремо. Кожен збіг дає 1 бал. «Сирі» бали за шкалою можуть коливатися від 0 до 9 (оскільки кожна шкала містить 9 тверджень).

Шкали методики (10 шкал):

А. Показники стосунків між членами сім'ї:

Згуртованість (З) – ступінь взаємодопомоги, підтримки, почуття приналежності до сім'ї.

Експресивність (Е) – відкритість у діях та вираженні почуттів.

Конфлікт (К-т) – відкрите вираження гніву, агресії, конфліктних стосунків.

Б. Показники особистісного зростання:

4. Незалежність (Н) – заохочення до самоствердження, самостійності.

5. Орієнтація на досягнення (ОД) – значущість досягнень і змагальності.

6. Інтелектуально-культурна орієнтація (ІКО) – активність у соціальній, інтелектуальній, культурній сферах.

7. Орієнтація на активний відпочинок (ОАО) – участь у спорті, активному дозвіллі.

8. Морально-нравственні аспекти (МНА) – повага до етичних і моральних цінностей.

В. Показники управління сімейною системою:

9. Організація (О) – порядок, планування, чіткість правил і обов'язків.

10. Контроль (К-л) – ієрархічність, ригідність правил, контроль членів сім'ї один над одним.

Діапазони оцінок (інтерпретація абсолютної вираженості):

Для кожної шкали (максимум 9 балів) застосовуються такі критерії:

0-2 бали – низький показник (мінімальна вираженість якості)

3 бали – знижений показник

4-6 балів – середній показник (норма, помірна вираженість)

7 балів – підвищений показник

8-9 балів – високий показник (максимальна вираженість)

Зміст методики «Тест профілю відносин» (RPT)

Інструкція: Нижче наведено 30 тверджень про те, як Ви поведетеся з іншими людьми та як почуваетесь у стосунках. Оцініть ступінь згоди з кожним твердженням за п'ятибальною шкалою: 1 – зовсім не характерно для мене, 2 – скоріше не характерно для мене, 3 – не знаю або важко сказати, 4 – скоріше характерно для мене, 5 – дуже характерно для мене. Оберіть один бал для кожного твердження. Не пропускайте пункти. Важлива Ваша перша природна реакція.

Перелік питань/тверджень:

1. Інші люди мені здаються впевненішими, ніж я.
2. Мене легко образити критикою.
3. Необхідність відповідати за щось змушує мене хвилюватись.
4. Я відчуваюся набагато комфортніше, коли хтось інший бере на себе відповідальність.
5. Інші не розуміють, наскільки їхні слова можуть мене образити.
6. Для мене важливо, щоб інші люди мене любили.
7. Я хотів би поступитися і зберегти мирні відносини з партнером, ніж відстоювати свою думку та виграти у суперечці.
8. Я щасливий, коли хтось інший керує.
9. Коли я сперечаюся з будь-ким, мене хвилює, що наші відносини можуть надовго зіпсуватися.
10. Я іноді погоджуюсь з тим, у що я насправді не вірю, щоб сподобатися іншим.
11. Інші люди хочуть надто багато від мене.
12. Коли хтось наближається до мене надто близько, я прагну віддалитися.
13. Іноді мені потрібно віддалятися від усього навколишнього.
14. Я хотів би мати більше часу для самого себе.
15. Я волію приймати рішення самостійно, не спираючись на думку інших людей.
16. Я не люблю відкривати про себе надто багато приватної інформації.
17. Я іноді боюся мотивів інших людей.
18. Я щасливий, коли працюю самостійно.
19. Для мене дуже важливо бути незалежним та самодостатнім.
20. Коли справи йдуть не дуже добре, я намагаюся сховати свої почуття та бути сильним.
21. Я вірю, що більшість людей у глибині душі добрі і мають добрі наміри.
22. Я здатний поділитися своїми потаємними думками та почуттями з людьми, яких я добре знаю.

23. Я спокійно почуваюся, коли прошу в інших допомогу.
24. Я не хвилююся, як мене сприймають інші люди.
25. Я часто йду на компроміси із людьми, які орієнтовані на співпрацю.
26. Мої стосунки з іншими саме такі, якими я й хотів би їх бачити – навіть якби я міг, я не став би нічого змінювати.
27. Я сприймаю себе як людину, здатну добре справлятися з розчаруваннями та перешкодами.
28. У відносинах з іншими мені зручно і пропонувати допомогу людям, які її потребують, і просити в інших підтримку, коли я її потребую.
29. Коли я сварюся з будь-ким, я впевнений, що наші відносини відновляться.
30. Мені легко довіряти людям.

Підрахунок: 1 бал – зовсім не характерно для мене

2 бали – скоріше не характерно для мене

3 бали – не знаю

4 бали – скоріше характерно для мене

5 балів – дуже характерно для мене

Сумарний бал підраховується окремо за кожною шкалою. Шкали:

Деструктивна надзалежність – твердження № 1-10.

Дисфункціональне відділення – твердження № 11-20.

Здорова залежність – твердження № 21-30.

Зміст методики «Біографічний опитувальник» (BIV)

Інструкція: Перед Вами 97 запитань про Вашу сім'ю, здоров'я, поведінку, дитинство та юність. До кожного запитання пропонується два варіанти відповіді: «а» або «б». Уважно прочитайте кожне запитання та оберіть той варіант, який краще Вас характеризує. Якщо деякі запитання стосуються ситуацій, яких у Вас не було, оберіть варіант, ближчий до Вашого життя. Якщо Вас виховували не батьки, а інші люди (бабуся, дідусь, родичі, вихователі), то відповідайте про цих людей як про батьків. Не розмірковуйте довго над кожним запитанням – важлива перша думка.

Перелік питань/тверджень:

1. Як Ви ставитеся до представників протилежної статі?
2. Я часто думаю про те, що моє серце може зупинитися
3. Якщо переді мною поставлено завдання, від результатів виконання якого залежить моє просування по службі і повага до мене, то:
4. Що Вас характеризує більшою мірою?
5. а) я зазвичай дію і говорю швидко, довго не розмірковуючи в ситуації; б) перш ніж що-небудь сказати або зробити, я, зазвичай, довго розмірковую
6. Наприкінці дня я відчуваю стомленим, млявим і виснаженим
7. Я не люблю виступати перед великою аудиторією
8. Моя думка про моїх батьків
9. Моя робота дуже одноманітна
10. Для мене є неприємними інтимні стосунки з протилежною статтю, я намагаюся їх уникнути
11. Що Вас характеризує більшою мірою? (про взаємини з колегами)
12. а) моє керівництво та навколишні вважають мене особистістю, яка може досягти багато чого; б) у мене таке відчуття, що мої досягнення не завжди оцінюються...
13. Моя мати (або батько) ідеаліст. Вона (він) має завищені вимоги до дійсності...
14. Якщо мені щось вдається зробити не так добре, як хотілося б, то:
15. Якщо Ваш батько чи мати часто хворіли, то він (вона) довго переживав(ла) з цього приводу?
16. Вам вдається привернути до себе інших людей?
17. Чи часто Ви відчуваєте себе нездоровим?
18. Я не був цілком відвертий зі своєю матір'ю, вона часто була для мене чужою
19. На іспитах і при виконанні іншої роботи на мої результати:
20. Якщо хто-небудь розповідає про свої проблеми або інтереси:

21. Мої батьки часто мали різну думку про те, що я повинен і міг би робити, а що – ні
22. Який вплив на Ваших друзів та колег робить те, що Ви відверто хвалите або засуджуєте їх?
23. Як Ви реагуєте, якщо хто-небудь оцінює Вашу роботу або досягнення невисоко...
24. Що Вам властиве? (швидкість прийняття рішень)
25. Якщо хто-небудь вказує на мої помилки
26. У сексуальних стосунках я вважаю себе хорошим партнером
27. Чи хотіли Ваші батьки, щоб Ви дружили з іншими дітьми?
28. Я часто відчуваю свербіж і озноб або ж відчуття тяжкості й оніміння рук і ніг
29. Мій батько чи мати часто скаржилися на труднощі, втому і фізичні недуги
30. Якщо я робив або хотів зробити що-небудь проти волі моїх батьків, частіше за все вони реагували на це жорстко і без розуміння
31. Яке з наступних тверджень характеризує Ваших батьків? (веселі чи серйозні)
32. Мої батьки докладали багато зусиль для того, щоб я мав такі ж естетичні, політичні погляди і моральні переконання, як і вони
33. Як би Ви описали свою поведінку по відношенню до інших людей? (відкрита/замкнена)
34. Чи виявляли Ваші батьки розуміння Вашої поведінки, Ваших успіхів?
35. Коли я подумки повертаюся в своє дитинство, я повинен сказати, що: (оптимізм/песимізм батьків)
36. Я зрідка ділюся з оточуючими своїми проблемами
37. а) навколишні сприймають мене як досить активну людину; б) як пасивну
38. У дитинстві та юності: (чи хвалили батьки за самостійну роботу)
39. Що характеризує Вас найбільше? (страх перед майбутнім)
40. а) я часто відчуваю внутрішню напруженість; б) найчастіше я розслаблений і спокійний
41. Збільшуються або зберігаються на незмінному рівні Ваші досягнення в умовах змагання...
42. Якщо я не міг зробити щось негайно ж, то мої батьки виявляли терпіння
43. Мої батьки іноді поводитися нестримано і необдуманно
44. Мене часто мучить почуття провини
45. Я цілком задоволений своєю сьогодишньою професією, заняттям
46. Іноді я часто дозволяю собі невинні жарти над ким-небудь
47. Мене пригнічує думка, що професійні завдання одного дня стануть мені не під силу

48. Які з наступних тверджень характеризують Ваших батьків? (ставлення до фізіології)
49. Як Ви почуваетесь в тому випадку, якщо Вам не вистачає часу для виконання важливої роботи?
50. Що Вас характеризує найбільшою мірою? (спонтанність дій)
51. У мене часто бувають запаморочення
52. Які з наступних висловлювань характеризують турботу про Вас Ваших батьків?
53. Я легко виходжу з себе
54. Як поводити себе зазвичай Ваші батьки в тих випадках, коли у них виникали з Вами труднощі?
55. Якщо мої батьки вимагали від мене яких-небудь результатів або хотіли, щоб я що-небудь зробив, то вони, як правило, брали до уваги мої можливості
56. Як поводити себе Ваші батьки, якщо Ви зверталися до них з будь-яким питанням?
57. Я часто хворію
58. Перед Вами поставлене серйозне і складне професійне завдання. Як це впливає на Вашу поведінку?
59. Чи часто Вас карали Ваші батьки?
60. Чи надавали Ваші батьки значення тому, що б Ви самостійно приймали рішення?
61. Як Ви оцінюєте Вашу здатність вступати в контакт з незнайомими людьми?
62. Яке з наступних висловлювань характеризує Вашу професійну і робочу ситуацію?
63. У мене таке відчуття, що професійні повсякденні навантаження (навантаження по дому) мені більше не під силу
64. Яке з наступних тверджень характеризує Ваше емоційне ставлення до своїх батьків?
65. Я виходжу з себе
66. Що Вас характеризує найбільшою мірою? (здатність говорити про особисті проблеми)
67. Як Ви поводитье себе в розмові зі своїми друзями та знайомими?
68. Яке з наступних висловлювань найбільшою мірою характеризує Ваші погляди і вчинки?
69. а) я людина, яка легко збуджується, запалюється; б) я, швидше, обережна і стримана людина
70. Як Ви оцінюєте, озираючись назад, взаємини з Вашими батьками?
71. Що Вам відповідає більше? (зміна місця роботи)
72. а) в сексуальних стосунках я відчуваю себе вільно; б) в сексуальних стосунках я мрію стати більш вільним
73. Батько чи мати часто били мене
74. Коли я захищаю свої професійні погляди, я дію більш успішно, ніж мої колеги

- 75.Що характеризує Вас найбільше? (почуття неповноцінності)
- 76.а) якщо я зроблю або скажу щось не так, я довго розмірковую над цим; б) я довго не думаю про це
- 77.Який з наступних висловів характеризує взаємини батьків між собою?
- 78.Що більше характеризує Ваших батьків? (стабільність стосунків)
- 79.Якщо погода раптово змінюється
- 80.Якщо хтось вказує на мої слабкості
- 81.Моя мати приділяла мені багато часу (в іграх, розмовах, справах)
- 82.Мій батько і моя мати були, з одного боку, дуже поблажливими до мене, але, з іншого боку, часто карали мене через дрібниці
- 83.Моя мати чи мій батько нерідко перебільшували значення деяких речей...
- 84.Чи знаходив батько для Вас час?
- 85.Що більше Вам відповідає? (реакція на критику)
- 86.Мої батьки, маючи інші погляди на мої особисті справи (наприклад, витрата кишенькових грошей, вибір друзів, одягу тощо):
- 87.Чи вважаєте Ви, що Ваші батьки надавали перевагу Вашим братам і сестрам перед Вами?
- 88.Мої батьки часто сварилися
- 89.Що Вас характеризує найбільшою мірою? (частота змін настрою)
- 90.а) я охоче щось роблю лише тоді, коли це можна зробити швидко; б) я займаюся улюбленою справою тільки тоді, коли попередньо ґрунтовно обміркував...
- 91.а) іноді в мене буває прискорене серцебиття без видимих причин; б) прискорене серцебиття буває лише при фізичних навантаженнях...
- 92.Чи вдається Вам легко підготувати і провести якийсь захід...
- 93.Якщо в будь-якій ситуації або в розмові виникало питання про любов або секс, чи почувалися збентежено?
- 94.На відміну від інших, я можу висловити свою думку у вигідному світлі
- 95.Що Ви робите, якщо помічаєте, що Ваша думка розходиться з думкою оточуючих?
- 96.Я часто чогось боюся
- 97.Чи любите Ви великі компанії?

Підрахунок: Результати опрацьовуються за допомогою «ключа». Співпадання відповіді досліджуваного з «ключем» оцінюється в 1 бал, неспівпадання – в 0 балів. Потім кількість балів сумується за кожною шкалою окремо.

Шкала «Сімейна ситуація» (FAM) – 15 запитань

Шкала «Сила Я» (ICHST) – 10 запитань

Шкала «Соціальне положення» (SOZLAG) – 10 запитань

Шкала «Виховання (стиль)» (ERZIEN) – 20 запитань

Шкала «Нейротизм» (N) – 10 запитань

Шкала «Соціальна активність» (SOZAKT) – 10 запитань

Шкала «Психофізіологічна конституція» (PSYCON) – 12 запитань

Шкала «Екстраверсія» (E) – 10 запитань

Зміст методики «Міжнародний опитувальник несприятливого дитячого досвіду» (АСЕ)

Інструкція: Цей опитувальник стосується періоду Вашого життя до 18 років. Вам буде запропоновано 22 запитання. На кожне дайте відповідь «Так» або «Ні» залежно від того, чи траплялася описана подія з Вами до Вашого 18-річчя. Якщо Ви не впевнені або не пам'ятаєте точно, оберіть варіант, який є найбільш правдоподібним. Намагайтеся не пропускати запитання. Усі відповіді є анонімними та конфіденційними, тому будь ласка, відповідайте щиро.

Перелік питань/тверджень:

1. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з дорослих часто вас ображав, сварив або принижував?
2. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з дорослих поводив себе таким чином, що ви боялися фізичної шкоди?
3. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з дорослих часто бив, хапав, штовхав або кидав у вас що-небудь?
4. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з дорослих часто або бодай одноразово побив так, що залишились синці або ушкодження?
5. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з осіб старший більш як на 5 років хоч би одноразово торкався до вас з сексуальним наміром?
6. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з осіб старший більш як на 5 років намагався скоїти або мав з вами статевий акт (оральний, анальний, вагінальний)?
7. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб ви часто відчували що вас не люблять, до вас байдужі?
8. Чи часто ви відчували, що ваші брати та сестри отримують більше уваги батьків, ніж ви?
9. Члени вашої родини не були близькими, не підтримували один одного?
10. Ви (до 18 років) жили з кимось, хто зловживав алкоголем або наркотиками?
11. Чи можна сказати, що батьки не дбали про вас належним чином через надмірне вживання алкоголю / наркотичних речовин?
12. Ви часто приходили до школи у брудному та старому одязі, не мали їжі?
13. Чи ви часто відчували (до 18 років), що не було когось, хто б вас захистив?
14. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з дорослих часто бив, хапав, штовхав вашу маму або інших членів родини?

15. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з дорослих бодай одноразово погрожував ножем або рушницею вашій мамі або іншим членам родини?
16. До того, як вам виповнилось 18 років, ваші батьки жили окремо або були розлучені?
17. Хтось з тих з ким ви жили в дитинстві страждав психічними розладами?
18. Хтось з тих з ким ви жили в дитинстві потрапив до в'язниці?
19. Хтось з тих з ким ви жили в дитинстві намагався скоїти самогубство?
20. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з дорослих часто вас закривав у кімнаті або прив'язував?
21. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб хтось з дорослих часто не розмовляв із вами більше декількох годин в якості покарання?
22. Чи було у вашому дитинстві (до 18 років) щоб ви були жертвою цькування або насильства у школі?

Підрахунок: Відповіді «Так» оцінюються в 1 бал, «Ні» – 0 балів. Підраховується загальна сума балів, а також бали за кожною шкалою.

Шкали опитувальника (виділені за результатами факторного аналізу):

Проживання у дисфункціональній сім'ї – питання № 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 (10 питань).

Деструктивне ставлення оточення – питання № 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 14, 22, 23 (10 питань).

Залучення до раннього статевого життя – питання № 5, 6 (2 питання).

Додаткова шкала «Соціально-емоційна занедбаність» – питання № 5, 6, 13, 19, 21, 23 (6 питань).